

STUDENCI UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO W DOBIE PANDEMII COVID-19 – ASPEKTY PRAWNE, KRYMINOLOGICZNE I SPOŁECZNE

Paulina Kawka

e-mail: p.kawka3@student.uw.edu.pl

ORCID 0000-0002-7090-6663

Wiktoria Matejuk

e-mail: w.matejuk@student.uw.edu.pl

ORCID 0000-0001-6014-5875

Daria Molenda

e-mail: d.molenda2@student.uw.edu.pl

ORCID 0000-0002-5213-1235

Izabela Pizon

e-mail: i.pizon@student.uw.edu.pl

ORCID 0000-0003-1947-7987

Katarzyna Szczepaniak

e-mail: k.szczepania10@student.uw.edu.pl

ORCID 0000-0002-4386-5587

mgr Paulina Sidor-Borek

e-mail: p.sidor-borek@uw.edu.pl

ORCID 0000-0001-6613-7294

Uniwersytet Warszawski

Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji

Centrum Analiz Kryminologicznych

Abstrakt:

Przedmiotem artykułu jest ocena możliwego wpływu pandemii COVID-19 na wybrane sfery życia studentów Uniwersytetu Warszawskiego – ich zdrowie, edukację (która przeniosła się do formuły zdalnej), stosunek studentów do wprowadzanych na poziomie uniwersyteckim, jak i krajowym obostrzeń oraz ryzyko pokrzywdzenia przestępstwem i / lub przemocą. Ocenę tę przeprowadzono na podstawie wyników badania ankietowanego, które zostało przeprowadzone wśród studentów UW w 2021 r. W artykule przeanalizowano także rozwiązania normatywne wprowadzane przez władze uniwersytetu w okresie pandemii, z uwagi na fakt, że ich przyjęcie w istotnym stopniu zmodyfikowało model życia i kształcenia społeczności studenckiej.

Słowa kluczowe:

pandemia, COVID-19, studenci Uniwersytetu Warszawskiego, przemoc domowa, cyberprzestępczość, edukacja zdalna, obostrzenia, prawa i wolności obywatelskie

Students of University of Warsaw in the era of the COVID-19 pandemic – legal criminological and social aspects.

Abstract:

The subject of the article is to assess the possible impact of the COVID-19 pandemic on selected spheres of life of students of the University of Warsaw – their health, education (which has moved to the remote formula), students' attitude to the restrictions introduced at the university and national level, and the risk of becoming a victim of crime and / or violence. This assessment was based on the results of a survey conducted among students of the university in 2021. The article also analyzes the normative solutions introduced by the University of Warsaw authorities during the COVID-19 pandemic, due to the fact that their adoption significantly modified the model of life and education of the student community.

Key words:

COVID-19, pandemic, students of the University of Warsaw, domestic violence, cybercrime, remote education, restrictions, civil rights and freedoms

Wstęp

Pandemia COVID-19 rozpoczęła się w chińskim miasteczku Wuhan w grudniu 2019 r. i choć w Polsce pierwsze przypadki zachorowań odnotowano na początku marca 2020 r., już 11 marca 2020 r. Światowa Organizacja Zdrowia uznała, że mamy do czynienia z pandemią. Wirusa SARS-CoV-2 odkryto bowiem w każdym państwie na świecie¹. Do dnia 5 października 2021 r. WHO zarejestrowała 234 809 103 przypadki zachorowania na koronawirusa na całym świecie, potwierdzono też 4 800 375 zgonów². W Polsce natomiast zarejestrowano 2 911 549 przypadków zachorowań oraz 75 695 zgonów³. Należy pamiętać, że powyższe statystyki obrazują jedynie zachorowania i zgony oficjalnie potwierdzone. Skala problemu jest więc prawdopodobnie o wiele większa, a jej rzeczywisty wymiar poznamy zapewne wiele lat po jej zakończeniu.

W związku z niewyobrażalną, jak do tej pory, sytuacją epidemiczną, badaczki i badacze z całego świata i z różnych dziedzin nauki od blisko 2 lat starają się zbadać nie tylko samego wirusa, ale także następstwa pandemii w różnych sferach życia jednostki. W związku z tym zespół badawczy z Centrum Analiz Kryminologicznych (CAK) Uniwersytetu Warszawskiego⁴ postanowił włączyć się w badania nad następstwami COVID-19 i sprawdzić, jak pandemia wpłynęła na studentów Uniwersytetu Warszawskiego.

Przeprowadzone badania zostały poprzedzone analizą aktów prawnych, wydanych przez władze UW w 2020 i 2021 r., które bezpośrednio dotyczyły sytuacji związanej z globalną pandemią. Analiza ta stanowi pierwszy rozdział niniejszego opracowania i jest niejako tłem dla dalszych rozważań. Następne rozdziały dotyczą już bezpośrednio przeprowadzonych badań. Niezbędnym etapem poprzedzającym realizację badań był wybór obszarów badawczych, czyli tych fragmentów życia społecznego studentów, na które pandemia COVID-19 mogła mieć realny wpływ. Spośród wielu rozważanych propozycji, badaniem postanowiono objąć następujące zagadnienia problemowe: zdrowie fizyczne i psychiczne respondentów, organizacja i przebieg nauczania zdalnego, stosunek studentów UW do obostrzeń wprowadzonych przez

1 J. Duszyński, A. Afelt, A. Ochab-Marcinek, R. Owczuk, K. Pyré, M. Rosińska, A. Rychard, T. Smiatcz, *Zrozumieć COVID*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2020.

2 *Coronavirus*, <https://covid19.who.int/> [dostęp 5.10.2021].

3 *Poland Situation*, <https://covid19.who.int/region/euro/country/pl> [dostęp: 5.10.2021].

4 Badanie „Studenci UW w dobie pandemii COVID-19” zrealizowane zostało pod kierunkiem dr Katarzyny Witkowskiej-Rozpara z Centrum Analiz Kryminologicznych UW.

władze państwowe, przestępczość oraz przemoc. Powyższe obszary stanowią jednocześnie cztery odrębne rozdziały niniejszego opracowania.

Uwagi metodologiczne

Nauki społeczne mają na celu przede wszystkim badanie rzeczywistości społecznej, na którą składają się zarówno zbiorowości społeczne, instytucje społeczne, jak i procesy i zjawiska społeczne⁵. Badacze powinni więc reagować na wszelkie zmiany w otaczającej ich rzeczywistości i skupiać się na zjawiskach nowych, zmieniających rzeczywistość. Bez wątpienia zjawiskiem takim stała się w ostatnich latach pandemia COVID-19, która w istotnym stopniu wpłynęła na otaczającą nas rzeczywistość.

Pandemia zmusiła władze państwowe w krajach na całym świecie – w tym także w Polsce – do wprowadzenia szeregu zmian modyfikujących dotychczasowy model życia społecznego. Zmiany te były także widoczne w sektorze edukacji i szkolnictwa wyższego. W przypadku Uniwersytetu Warszawskiego podjęto decyzję o wprowadzeniu nauczania zdalnego oraz wielu innych obostrzeń, które prawdopodobnie miały znaczący wpływ na życie całej społeczności akademickiej, a zwłaszcza studentów UW. Tym, co interesowało badawczy, była ocena możliwego wpływu pandemii COVID-19 na wybrane sfery życia studentów Uniwersytetu Warszawskiego – ich zdrowie, edukację (która przeniosła się do formuły zdalnej), stosunek studentów do wprowadzanych na poziomie uniwersyteckim, jak i krajowym obostrzeń oraz ryzyko pokrzywdzenia przestępstwem i / lub przemocą. Jednocześnie – jak już sygnalizowano – badacze poddali także ocenie rozwiązania normatywne wprowadzane przez władze UW w okresie pandemii COVID-19, zwłaszcza że to właśnie ich przyjęcie w istotnym stopniu zmodyfikowało model życia i kształcenia społeczności studenckiej.

Tak określony przedmiot i cel badań skutkował wyborem narzędzia badawczego w postaci kwestionariusza ankiety. Ankieta skonstruowana przez autorów na potrzeby niniejszych badań zawierała 57 pytań problemowych oraz dziewięć pytań dotyczących informacji społeczno-demograficznych (tzw. metryczka). Kwestionariusz podzielony był na kilka części: zagadnienia wstępne, które zostaną omówione wspólnie z danymi z metryczki, a także cztery części właściwe: wpływ pandemii na życie psychiczne i fizyczne, ocena edukacji zdalnej, stosunek studentów do wprowadzonych obostrzeń oraz przestępczość i przemoc w czasie pandemii.

Organizacja i realizacja badań

Po ustaleniu przedmiotu oraz celu badań, a także po wyborze i skonstruowaniu narzędzia badawczego przystąpiono do realizacji badania, którego pierwszym elementem był dobór próby badawczej. Biorąc po uwagę łączną liczbę studentów UW (nieco ponad 40 tys. osób⁶), oszacowano docelową próbę badawczą na 381 osób. Założono 95% przedział ufności i 5% błędu maksymalnego. Oszacowano prawdopodobną stopę zwrotu na około 60%, co dało próbę minimum 635 osób. Pierwszym etapem było odrzucenie kierunków studiów z liczebnością poniżej 20 osób. Następnie podzielono pozostałe (138) kierunki na trzy warstwy – małe, średnie i duże – ze względu na łączną liczbę studentów. W każdej warstwie przeprowadzono odrębne losowanie kierunków – co łącznie doprowadziło do wytypowania 16 kierunków. Pierwsza warstwa zawierała 106 najmniej licznych kierunków, z których wylosowano osiem: orientalistykę – iranistykę i indologię, bioetykę, publikowanie współczesne, język i społeczeństwo: interdyscyplinarne studia nad dyskursem, muzykologię, etnologię i antropologię kulturową, kryminologię. W drugiej warstwie spośród 24 kierunków wylosowano pięć: indywidualne studia międzydziedzinowe Kolegium MISMaP, pedagogikę, indywidualne studia międzydziedzinowe Kolegium MISH, studia amerykanistyczne (American Studies) i nauczanie języków obcych. Trzecia warstwa, najliczniejszych kierunków, zawierała osiem możliwości, z czego do badań wylosowano trzy: filologię polską, lingwistykę stosowaną oraz psychologię. Losowania dokonano

5 J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 1995, s. 20.

6 *Fakty i liczby*, <https://www.uw.edu.pl/uniwersytet/fakty-i-liczby/> [dostęp: 19.09.2021].

w programie statystycznym SPSS. Kolejny etap badań obejmował kontakt z wykładowcami wylosowanych kierunków i udostępnienie ankiety osobom badanym – studentom.

Ankieta była dostępna na platformie LimeSurvey w okresie od 5 maja do 10 września 2021 r. i została wypełniona w całości lub w części przez 251 osób. Niestety dużym problemem okazało się niepełne wypełnienie ankiety przez blisko połowę respondentów, przez co do analizy końcowej włączono jedynie 130 wypełnionych kwestionariuszy. Tym samym uzyskano znacznie mniejszą niż pierwotne założenia grupę badawczą. Konstatacja ta z jednej strony nie dziwi, problemy związane z niskim odsetkiem zwrotu przy badaniach sondażowych są szeroko analizowane w literaturze. I choć często podnosi się, że badania sondażowe mają swoje niewątpliwe zalety w postaci chociażby możliwości zbadania dużej liczby osób w stosunkowo krótkim czasie, bez bezpośredniego udziału badacza, to jednak równie często opisuje się także wady badań tego rodzaju⁷. W każdej grupie respondentów jest dosyć spory odsetek osób, które z różnych względów nie są w stanie poprawnie wypełnić kwestionariusza, odsetek ten będzie tym wyższy im bardziej skomplikowany i złożony będzie kwestionariusz. Wiąże się z tym również kolejny problem, bowiem wiele z rozprawdzonych ankiet nie wraca do badacza lub nie zostaje wypełnionych całkowicie. Jednocześnie nawet dokładnie i starannie sformułowany sondaż poza pytaniami jednoznacznymi zawiera również takie, które u poszczególnych osób mogą wywoływać różne skojarzenia, tym samym powodując różnice w interpretacji pytań i udzielanych odpowiedziach⁸.

Jak sygnalizowano, problem niewypełnionych lub częściowo wypełnionych kwestionariuszy ujawnił się także na gruncie opisywanego badania. Pomimo przesłania ankiety do licznej grupy respondentów uzyskano odsetek zwrotu poniżej zakładanego. Wielu respondentów nie wypełniło ankiety w całości, co uniemożliwiło analizę 130 kwestionariuszy.

Jednak niewątpliwie podejmowana tematyka jest obecnie kwestią istotną, nie tylko z badawczego punktu widzenia, ale również mając na uwadze aspekty związane z praktyczną organizacją pracy na Uniwersytecie Warszawskim. Warto zatem przedstawić uzyskane wyniki, które być może będą inspiracją do kolejnych badań i przede wszystkim przyczynią się do poznania realnego wpływu pandemii COVID-19 na społeczność akademicką.

Grupa badawcza

W niniejszych badaniach wzięło udział 130 osób, w tym 97 kobiet i 18 mężczyzn (15 osób nie odpowiedziało na pytanie dotyczące płci). Większość studentów biorących udział w badaniu była w wieku do 23 lat (86%)⁹. Jedynie trzy osoby były w wieku powyżej 30 lat. Ponad 40% objętych badaniem osób pochodziła z miasta powyżej 250 000 mieszkańców, 18% z miasta do 50 tys. mieszkańców, natomiast ze wsi pochodziło blisko 14% respondentów¹⁰.

Niespełna 35% respondentów oceniło swoją sytuację materialną jako przeciętną, 30% jako raczej dobrą, a 16% jako bardzo dobrą. Około 6% stwierdziło, że ich sytuacja materialna jest zła lub bardzo zła. Cztery osoby nie umiały dokonać oceny swojej sytuacji materialnej, a 13 osób pozostawiło je bez żadnej odpowiedzi. Blisko 14% studentów, którzy wzięli udział w badaniu stwierdziło natomiast, że nie miało środków na utrzymanie w związku z pogorszeniem sytuacji materialnej, jednak jedynie niespełna 5% osób korzystało w tym czasie z pożyczek lub zapomóg.

Ponad połowa uczestniczących w badaniu respondentów (53,9%) wskazała, że żyje w gospodarstwie domowym liczącym do trzech osób, a 27% badanych – w gospodarstwie czteroosobowym. Piętnaście osób wstrzymało się od odpowiedzi na to pytanie (11,5%). Jednocześnie, co warto podkreślić, ponad 30% studentów uczestniczących w badaniu wskazało, że powróciło w czasie pandemii do swojego domu rodzinnego.

7 J. Sztumski, *Wstęp...*, op.cit., s. 129.

8 Ibidem, s. 130.

9 14 osób nie odpowiedziało na pytanie dotyczące wieku.

10 12 osób nie odpowiedziało na pytanie dotyczące miejsca pochodzenia.

Zdecydowaną większość respondentów stanowili studenci studiów pierwszego stopnia (68,5%), około 14% studenci studiów magisterskich, a 8,5% studenci studiów jednolitych magisterskich. Respondenci w większości byli też studentami studiów stacjonarnych (83%), mniejszość stanowili studenci studiów niestacjonarnych (4,6%) i wieczorowych (2,3%)¹¹. Blisko połowę badanych stanowili studenci I roku (46%), natomiast studenci II i III roku – odpowiednio 27,7% i 8,5% respondentów. Studenci IV i V roku stanowili łącznie około 6% osób badanych.

Poza powyższymi danymi demograficznymi w badaniach zbierano również dane dotyczące ogólnego wpływu pandemii COVID-19 na sytuację domową respondentów, które były wstępem do dalszych części kwestionariusza. W pytaniu o skalę zmian w życiu respondentów pod wpływem pandemii aż 66% osób uczestniczących w badaniu wskazało odpowiedzi 4 lub 5 na pięciostopniowej skali, gdzie 5 oznaczało zmiany zdecydowane.

Około 43% respondentów nie zauważyło, aby pandemia wpłynęła na ich relacje z rodziną, prawie 24% osób stwierdziło natomiast, że relacje te się polepszyły, a 14%, że się pogorszyły. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku relacji z przyjaciółmi i znajomymi – bowiem niemal 45% respondentów zauważyło pogorszenie relacji, a niespełna 8% ich polepszenie. Blisko 30% nie zauważyło zmian w tych relacjach. Respondenci proszeni byli także o ocenę relacji z osobami, z którymi studiują. W tym przypadku aż 45% zaznaczyło odpowiedź „trudno powiedzieć” lub w ogóle nie odpowiedziało na zadane pytanie. Niespełna 14% osób nie zaobserwowało zmian w relacjach, a 36% oceniło, że relacje uległy pogorszeniu.

Analiza aktów normatywnych¹²

Sytuacja związana z pandemią na świecie stale się rozwijała, natomiast – jak sygnalizowano – w Polsce do dnia 4 marca 2020 r., nie odnotowano ani jednego przypadku zakażenia wirusem COVID-19¹³. Pomimo to władze Uniwersytetu Warszawskiego postanowiły zapobiegać ewentualnemu rozprzestrzenianiu się wirusa w środowisku uczelnianym. W związku z powyższym, w połowie lutego 2020 r., studenci UW zostali poinformowani o możliwości nieusprawiedliwionej nieobecności podczas zajęć, jeśli wystąpią u nich jakiegokolwiek objawy podobne do przeziębienia lub grypy. Starano się ograniczyć rozprzestrzenianie się różnego rodzaju infekcji.

Jak wspomniano, 4 marca 2020 r. w Polsce wykryto pierwszy przypadek zarażenia COVID-19¹⁴. Wkrótce po tym, 10 marca cała społeczność Uniwersytetu Warszawskiego została poinformowana o przyjęciu zarządzenia rektora, w którym zawarte były regulacje obejmujące m.in.: odwołanie wszelkich wydarzeń na terenie Uniwersytetu, zawieszenie wszelkich wyjazdów, odwołanie wykładów i zajęć dla studentów, doktorantów i słuchaczy. Wszystkie zasady miały obowiązywać do 14 kwietnia 2020¹⁵. Krótco po tym rektor wydał kolejne zarządzenie dotyczące zmiany trybu pracy na Uniwersytecie, do których między innymi zaliczała się zmiana trybu i godzin pracy osób zatrudnionych na UW, co miało zwiększyć poziom bezpieczeństwa i higieny pracy. Wszelkie niezbędne dane adresowe miały pojawić się na stronach internetowych jednostek UW, co miało umożliwić kontakt pomiędzy wydziałami a studentami bez konieczności narażania się na kontakt bezpośredni¹⁶.

11 13 osób nie odpowiedziało na pytanie dotyczące stopnia i trybu studiów.

12 Stan prawny na dzień 14.11.2021 r.

13 M.W., *Koronawirus (COVID-19) – najnowsze informacje*, <https://www.mp.pl/pacjent/choroby-zakazne/koronawirus/koronawirus-warto-wiedziec/225676,koronawirus-najnowsze-informacje> [dostęp: 7.09.2021].

14 *Pierwszy przypadek koronawirusa w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce> [dostęp: 28.07.2021].

15 Zarządzenie nr 50 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 10 marca 2020 r. w sprawie zapobiegania rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19 wśród społeczności Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor UW” 2020, poz. 123.

16 Zarządzenie nr 57 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 17 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia obowiązku pracy na terenie uczelni w związku z zapobieganiem rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19, „Monitor UW” 2020, poz. 136.

20 marca 2020 r. wprowadzono w Polsce stan epidemii¹⁷, który pozbawił wielu studentów dochodów z tytułu pracy zarobkowej. Wprowadzenie zajęć w trybie online nie pozostało bez negatywnych odczuć studentów, którzy twierdzili, że nie jest to do końca dobrze dopracowany system, a niektórzy pozbawieni pracy i pozostawieni w izolacji domowej, zostali postawieni w trudnej sytuacji związanej z opłatami, które musieli uiścić na rzecz uczelni¹⁸.

Wielu studentów na czas nieokreślony powróciło do domów rodzinnych¹⁹, ale ze strony tych, którzy zakwaterowani byli w domach studenta także pojawiły się roszczenia o obniżenie kosztów związanych z wynajmem pokoi. Rektor w odpowiedzi na te prośby wydał zarządzenie, które zakładało jednorazowe obniżenie w kwietniu o 50%, kosztów związanych z zakwaterowaniem w obiektach Uniwersytetu Warszawskiego²⁰.

W kwietniu pandemia w dalszym ciągu się rozwijała. W związku z tym, że UW posiada wiele jednostek, a każda z nich swoje odrębne sekretariaty, występuje ogrom pracy związanej z przetwarzaniem różnorodnej dokumentacji. Potrzebne zatem było uregulowanie tego, jak ma przebiegać obieg dokumentów i zawieranie wszelkich umów np. pomiędzy studentami a pracownikami sekretariatów. 3 kwietnia 2020 r. zostało wydane kolejne zarządzenie odnoszące się do tej kwestii. Zalecano, aby dostarczana dokumentacja była oparta na skanach, żeby ograniczyć do minimum rozprzestrzenianie się wirusa w sferze uczelnianej²¹. Na mocy kolejnego zarządzenia rektora Uniwersytetu Warszawskiego, wydanego w kwietniu 2020, podjęto decyzję o kontynuowaniu zajęć zdalnych oraz zamknięciu Biblioteki Uniwersyteckiej (BUW) aż do 24 maja 2020 r.²² Zamknięcie bibliotek ograniczyło wielu studentom i studentkom korzystanie z licznych zasobów niezbędnych do edukacji. Wypożyczone wcześniej książki były automatycznie prolongowane do odwołania. Łącznie z przedłużeniem nauczania online, przedłużono także tryb zdalny pracowników UW.

20 kwietnia 2020 r. rozpoczęto znoszenie ograniczeń w Polsce²³. Luzowanie obostrzeń postępowo stopniowo do czerwca, a Polacy zyskiwali coraz większą swobodę. W maju 2020 przywrócono możliwość wypożyczania oraz skanowania materiałów w BUW, zwroty książek nie wymagały bezpośredniego kontaktu pomiędzy studentami a pracownikami biblioteki, gdyż uruchomiono specjalny trezor w budynku, w którym można było dokonać szybkiego zwrotu materiałów przez wrzucanie zabezpieczonej książki, którą w określonych godzinach odbierał pracownik biblioteki. Osoby nieposiadające statusu studenta, doktoranta lub pracownika UW nie mogły korzystać z zasobów bibliotecznych²⁴. Pomimo znoszenia obostrzeń w Polsce zajęcia w trybie stacjonarnym w roku akademickim 2019/2020 nie powróciły, gdyż zgodnie z zarządzeniem nr 105 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego, obowiązywały zajęcia zdalne do końca semestru letniego²⁵. Nawet obrony prac dyplomowych miały odbywać się wyłącznie w trybie zdalnym, co było nowością dla pracowników i studentów.

17 Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 491.

18 *UW grożą uczelni pozwem. Chodzi o czesne w czasie zdalnych zajęć*, <https://www.rp.pl/prawo-dla-ciebie/art516781-studenci-uw-groza-uczelnia-pozwem-chodzi-o-czesne-w-czasie-zdalnych-zajec> [dostęp: 7.09.2021].

19 Przeprowadzone badania wykazały, że 30% respondentów powróciło do domu rodzinnego w czasie pandemii, a 10% doświadczyło utraty pracy.

20 Zarządzenie nr 59 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 23 marca 2020 r. w sprawie obniżenia opłat za zakwaterowanie w obiektach Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor UW” 2020, poz. 139.

21 Zarządzenie nr 67 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 3 kwietnia 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań związanych z obiegiem i kontrolą dokumentów finansowych na Uniwersytecie Warszawskim w czasie trwania epidemii COVID-19, „Monitor UW” 2020, poz. 151.

22 Zarządzenie nr 85 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 6 maja 2020 r. w sprawie zmiany zarządzenia nr 50 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 10 marca 2020 r. w sprawie zapobiegania rozprzestrzeniania się wirusa COVID-19 wśród społeczności Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor UW” 2020, poz. 189.

23 *Nowa normalność: etapy znoszenia ograniczeń związanych z COVID-19*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/nowa-normalnosc-etapy> [dostęp: 21.07.2021].

24 Zarządzenie nr 97 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 18 maja 2020 r. w sprawie zmiany zarządzenia nr 50 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 10 marca 2020 r. w sprawie zapobiegania rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19 wśród społeczności Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor UW” 2020, poz. 205.

25 Zarządzenie nr 105 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 21 maja 2020 r. w sprawie zagrożenia zakażeniami wirusem SARS-CoV-2, „Monitor UW” 2020, poz. 236.

Pomimo pracy w trybie zdalnym, wraz z luzowaniem obostrzeń w kraju, znoszono obostrzenia również na Uniwersytecie. Zmiany dotyczyły obiektów takich jak: hala sportowa w BUW, obiekty sportowe na terenie UW, Ośrodek Kolonijno-Wczasowy „Bajka” w Łukęcinie, Dom Pracy Twórczej i Wypoczynku „Szeligówka”²⁶. Wydawać by się mogło, że znoszenie obostrzeń zmierzało w kierunku powrotu do stanu przed pandemią od nowego roku akademickiego. Pomimo większej swobody w budynkach UW nadal obowiązywały limity osób, które zmieniały się wraz ze zmianami liczby zakażeń w Polsce. Studenci liczyli na powrót do nauki stacjonarnej od października 2020 r., a UW starało się, aby umożliwić powrót do normalności. Przeprowadzono nawet symulacje zajęć online i szacowano, ile osób można umieścić w salach akademickich z zachowaniem reguł ostrożności²⁷. Niestety, ze względu na pogorszenie się sytuacji epidemiologicznej i kolejną fazę zakażeń COVID-19, oczekiwany powrót do nauczania stacjonarnego nie nastąpił.

7 września 2020 r. rektor Uniwersytetu Warszawskiego wydał zarządzenie, w którym zawarte były ustalenia odnośnie do kształcenia w semestrze zimowym 2020/2021²⁸. Zajęcia w dalszym ciągu miały być prowadzone w trybie zdalnym. Ponownie powrócono do reorganizacji trybu pracy kadr UW, a także ograniczono przepływ osób przez jednostki uczelni.

W październiku 2020 r. Warszawa trafiła do „czerwonej strefy”, co oznaczało zwiększenie zasad bezpieczeństwa i nowe obostrzenia²⁹, zaś rektor UW wydał zarządzenie nr 233, które określało, iż zajęcia będą prowadzone wyłącznie w trybie zdalnym, jak odbywało się to niezmennie od początku pandemii³⁰. W listopadzie minister edukacji i nauki zapowiedział, że jeśli sytuacja epidemiologiczna się poprawi, uczniowie będą mogli powoli wracać do szkół po 29 listopada 2020³¹, co nie nastąpiło ani w przypadku uczniów szkół podstawowych i średnich, ani też w odniesieniu do szkolnictwa wyższego.

Do końca 2020 r. Polska znajdowała się w czołówce krajów z największą liczbą zarażonych wirusem SARS-CoV-2³². Sytuacja zaczęła się stopniowo polepszać, gdy minął sezon jesienno-zimowy, a Polska pogoda przekształcała się na typowo wiosenną. Zaczęto również ponownie „rozmrażać” gospodarkę i w powolnym tempie przywracać wszelkie obiekty do codziennego funkcjonowania, jak np. galerie handlowe³³.

Wraz z nadchodzącą wiosną 2021 r. nie udało się jednak przywrócić nauczania stacjonarnego, ani nawet hybrydowego, ze względu na obowiązujące obostrzenia. W związku z tym władze Uniwersytetu zmuszone były podjąć kolejne kroki i przedłużyć nauczanie w trybie online. Na mocy Zarządzenia nr 47 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego ogłoszono, że w związku ze stanem pandemii, zajęcia na UW w semestrze letnim roku akademickiego 2020/2021, będą przeprowadzane w dalszym ciągu w sposób zdalny³⁴.

Mimo wszystko w czerwcu 2021 r., gdy rok akademicki dobiegł końca, do studentów dotarły informacje wynikające z najnowszego zarządzenia władz Uniwersytetu Warszawskiego, które optymistycz-

26 Zarządzenie nr 125 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 15 czerwca 2020 r. w sprawie zmiany zarządzenia nr 105 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 21 maja 2020 r. w sprawie zagrożenia zakażeniami wirusem SARS-CoV-2, „Monitor UW” 2020, poz. 263.

27 *O kształceniu w przyszłym roku akademickim*, <https://www.uw.edu.pl/o-ksztalceniu-w-przyszlym-roku-akademickim/> [dostęp: 7.09.2021].

28 Zarządzenie nr 206 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 7 września 2020 r. w sprawie organizacji kształcenia w semestrze zimowym roku akademickiego 2020/2021, „Monitor UW” 2020, poz. 385.

29 *Zasady profilaktyki przeciw COVID-19 i kolejne powiaty w strefie czerwonej*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/nowe-zasady-profilaktyki-przeciw-covid-19> [dostęp: 30.07.2021].

30 Zarządzenie nr 233 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 16 października 2020 r. w sprawie zmiany zarządzenia nr 217 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 29 września 2020 r. w sprawie funkcjonowania Uniwersytetu Warszawskiego w okresie stanu epidemii, ogłoszonego w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2, „Monitor UW” 2020, poz. 426.

31 *Czarnek: Jest szansa na stopniowy powrót do szkół po 29 listopada*, <https://edukacja.dziennik.pl/aktualnosci/artykuly/8005579,przemyslaw-czarnek-szkola-edukacja-powrot-koronawirus-pandemia.html> [dostęp: 11.11.2021].

32 H. Ritchie, E. Mathieu, L. Rodés-Guirao, C. Appel, C. Giattino, E. Ortiz-Ospina, J. Hasell, B. Macdonald, D. Beltekian, M. Roser, *Coronavirus (COVID-19) Cases*, <https://ourworldindata.org/covid-cases> [dostęp: 30.07.2021].

33 *Odmrażanie gospodarki. Jest kalendarz luzowania obostrzeń*, <https://forsal.pl/gospodarka/aktualnosci/artykuly/8151607,luzowanie-obostrzen-plan-kalendarz-odmrazania-gospodarki.html> [dostęp: 7.09.2021].

34 Zarządzenie nr 47 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 19 marca 2021 r. w sprawie zmiany Zarządzenia nr 217 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 29 września 2020 r. w sprawie funkcjonowania Uniwersytetu Warszawskiego w okresie stanu epidemii ogłoszonego w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2, „Monitor UW” 2021, poz. 64.

nie poinformowały o powrocie do stacjonarnego funkcjonowania uczelni od 1 lipca 2021 r.³⁵ Obecnie (tj. na dzień 14 listopada 2021 r.) wszelkie obiekty UW do odwołania pozostają otwarte i funkcjonują w sposób stacjonarny z zachowaniem wszystkich wymogów higieniczno-sanitarnych, a także z przestrzeganiem limitu osób w pomieszczeniach. Z zasobów BUW mogą korzystać obecnie wszyscy do tego uprawnieni, a sama biblioteka czynna jest w ogólnych godzinach, aczkolwiek zwiększono przedział czasowy, w którym obowiązuje samoobsługowe wypożyczanie zasobów BUW. Egzamin, obrony prac dyplomowych odbywały się na zasadach ogólnych w semestrze letnim. Sesja poprawkowa semestru letniego, która odbywała się we wrześniu również była przeprowadzona w trybie zdalnym, natomiast od października sesja zimowa powróciła do trybu stacjonarnego³⁶.

W okresie wakacyjnym liczba przypadków zarażeń SARS-CoV-2 była znikoma w porównaniu z okresem końca 2020 r.³⁷ Wraz z zakończeniem wakacji i wrześniowym powrotem do szkół zaczęła rosnąć liczba osób zakażonych, osiągając poziom sprzed trzech miesięcy, co wskazuje na stały wzrost³⁸. Jak pisał w mediach prezes Warszawskich Lekarzy Rodzinnych – doktor Michał Sutkowski, w komentowanym okresie rozpoczął się w Polsce początek tzw. czwartej fali pandemii³⁹. Przewidywana przez M. Sutkowskiego fala objęła miesiące jesienne (stan na listopad 2021 r.), jednak w okresie tym starano się uniknąć kolejnego przywracania obostrzeń takich, jak np. zamykanie szkół, uczelni, galerii handlowych⁴⁰.

W kontekście dotychczasowych uwag warto zaznaczyć, że wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że 15,4% studentów wyraziło chęć kontynuacji zajęć w trybie zdalnym, zdecydowana większość (43,1%) zaaprobowala formę hybrydową, a blisko 28% wybrało powrót do normalności sprzed pandemii w formie stacjonarnej. Pomimo zamknięcia badania warto wskazać, że od października 2021 r., według zarządzeń rektora, studenci powrócili do nauczania w trybie stacjonarnym, wszystko powróciło do normy i nauczanie z drobnymi wyjątkami wygląda jak przed wybuchem pandemii. Wyjątkami są m.in. odgórne zasady obowiązujące w nowym roku akademickim dotyczące funkcjonowania na terenie UW. Nowe zasady zakładają np. obowiązek zakrywania nosa i ust przy pomocy maseczki podczas zajęć dydaktycznych oraz egzaminów i zaliczeń (prowadzący są zwolnieni z tego obowiązku); zajęcia zdalne, które mogą być ustanowione w przypadku takich zajęć jak np. fakultety; nieobecności usprawiedliwione ze względu na kwarantannę lub izolację; ponadto zastrzega się, że w każdej chwili Rektor może postanowić powrót na zdalne nauczanie w przypadku rozwoju sytuacji epidemiologicznej⁴¹.

Zdrowie psychiczne i fizyczne

Wybuch pandemii na świecie spowodował pojawienie się wielu niekorzystnych warunków do optymalnego funkcjonowania większości ludzi. Izolacja i dystans społeczny stały się głównymi przyczynami zmiany jakości życia w znaczeniu zdrowia psychicznego, jak i fizycznego⁴². Szczególnie narażeni na intensywną reorganizację funkcjonowania społecznego zostali ludzie młodzi, w tym dzieci, młodzież i osoby kontynuujące naukę na

35 Zarządzenie nr 98 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 18 czerwca 2021 r. w sprawie funkcjonowania Uniwersytetu Warszawskiego w stanie epidemii COVID-19, „Monitor UW” 2021, poz. 172.

36 Ibidem.

37 H. Ritchie, i in., *Coronavirus...*, op.cit.

38 *Koronawirus w Polsce. Nowe przypadki zakażenia i śmierci* – 7 września, <https://tvn24.pl/polska/koronawirus-w-polsce-nowe-przypadki-zakazenia-i-smierci-7-wrzesnia-5403011> [dostęp: 7.09.2021].

39 Czwarta fala epidemii COVID-19. Doktor Michał Sutkowski i doktor Paweł Grzesiowski o liczbie zakażeń i szczepieniach., <https://tvn24.pl/polska/koronawirus-w-polsce-doktor-michal-sutkowski-i-doktor-pawel-grzesiowski-o-czwartek-fali-epidemii-covid-19-5404116> [dostęp: 7.09.2021].

40 M. Nycz, *Niedzielski: Apogium IV fali w listopadzie lub grudniu. Może być nawet 40 tys. zakażeń*, https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-koronawirus-z-chin/polska/news-niedzielski-apogium-iv-fali-w-listopadzie-lub-grudniu-moze-by-n,5554863#crp_state=1 [dostęp: 11.11.2021].

41 Zarządzenie nr 112 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 16 września 2021 r. w sprawie organizacji kształcenia w roku akademickim 2021/2022, „Monitor UW” 2021, poz. 223.

42 J. Pyżalski, *Zdrowie psychiczne i dobrostan młodych ludzi w czasie pandemii COVID-19 – przegląd najistotniejszych problemów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2021, t. 20, nr 2, s. 93, <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/download/804/653> [dostęp: 30.06.2022].

uczelnich⁴³. Nagłe przeniesienie edukacji na płaszczyznę komunikacji pośredniej poprzez różnego rodzaju komunikatory było dla wielu adolescentów przyczyną silnego kryzysu⁴⁴. Wiązało się to z utratą normalnych więzi rówieśniczych, jak i poczuciem osamotnienia oraz drastyczną zmianą samopoczucia. Okres pandemii jednak nie wszystkim kojarzył się z negatywnymi przemianami w życiu. Wobec narastającego kryzysu, spowodowanego wybuchem pandemii, Departament WHO ds. zdrowia psychicznego i nadużywania substancji wydał stosowne komunikaty w celu wspierania dobrostanu psychicznego w trudnej sytuacji ogólnoswiatowej⁴⁵. Ponadto WHO wyszła naprzeciw problemom związanym z wirusem COVID-19, tworząc materiał informacyjny, dotyczący zdrowia psychicznego i aspektów psychospołecznych, uwzględniając skutki, jakie niesie ze sobą pandemia, ujawniając możliwość wystąpienia takich stanów jak: lęk, bezsilność, poczucie bezradności, ale i możliwość zwiększenia agresji wobec innych czy pogorszenia funkcjonowania społecznego⁴⁶.

Jednym z celów projektu realizowanego przez CAK było wskazanie, czy pandemia realnie wpłynęła na zdrowie psychiczne i fizyczne danej grupy studentów oraz w jakim stopniu – negatywnie lub pozytywnie.

Wystąpienie negatywnych objawów u studentów UW w czasie pandemii

Badania przeprowadzone w celu obserwacji wpływu na zdrowie psychiczne ludzi w związku z wybuchem pandemii potwierdzają, że ma ona wpływ na całą populację dotkniętą pojawieniem się wirusa, niosąc ze sobą negatywne konsekwencje w postaci traumatycznych przeżyć⁴⁷. Wiąże się to z występowaniem między innymi takich objawów zaburzeń nastroju, jak: poczucie smutku, niezdolność do wyrażania emocji, a w skrajnych przypadkach może prowadzić do pojawienia się zaburzeń depresyjnych⁴⁸.

W badaniu wybrana grupa studentów została zapytana o występowanie przed i w trakcie pandemii takich objawów jak: obniżenie nastroju, depresja, osamotnienie oraz agresja wobec innych. Celem tego pytania było sprawdzenie, czy pandemia realnie wpłynęła na pogłębienie negatywnych stanów, które być może pojawiały się wcześniej i w związku z sytuacją na świecie uległy zmianie lub wystąpiły dopiero po wybuchu pandemii.

Obniżony nastrój przed pandemią zadeklarowało 64% respondentów, a ponad 70% stwierdziło, że stan obniżonego nastroju występował u nich silniej w trakcie pandemii niż przed jej rozpoczęciem. Tylko 15% uczestniczących w badaniu studentów nie zaobserwowało pogłębienia się tego problemu, a niecałe 7% uznało, że dany stan wystąpił u nich podczas pandemii z mniejszym nasileniem.

Z odpowiedzi udzielonych przez studentów objętych badaniem wynika, że w okresie przed pandemią 21% z nich miało stwierdzoną depresję, 57% nie potwierdziło wystąpienia depresji w tym samym okresie, jednak już w trakcie pandemii zaledwie 42% ankietowanych zanegowało występowanie u nich choroby. Jedna czwarta badanych studentów wskazała na nasilenie się stanu depresyjnego podczas pandemii, prawie 10% nie zaobserwowało większej różnicy między dwoma analizowanymi okresami, a około 4% uznało, że ich stan się polepszył.

Problem poczucia osamotnienia przed pandemią nie dotyczył prawie połowy uczestników badania, ale po wybuchu pandemii przestał dotyczyć tylko 22% badanych studentów. Ponadto w związku z sytuacją epidemiczną już ponad 50% respondentów, którzy wzięli udział w ankiecie, silniej niż przed rozpoczęciem pandemii odczuwała samotność, co prawdopodobnie związane mogło być z przeniesieniem różnych

43 Ibidem, s. 92.

44 Ibidem, s. 93.

45 *Zdrowie psychiczne i funkcjonowanie psychospołeczne podczas pandemii COVID-19*, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331808/WHO-2019-nCoV-MentalHealth-2020.1-pol.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [dostęp: 11.11.2021].

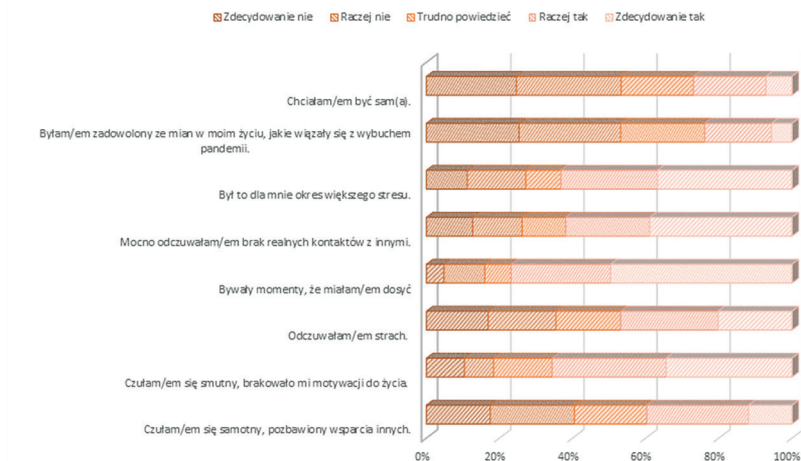
46 *Interim Briefing Note Addressing mental health and psychosocial aspects of COVID-19 outbreak*, v. 1.5, <https://interagencystandingcommittee.org/iasec-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/interim-briefing-note-addressing-mental-health-and-psychosocial-aspects-covid-19-outbreak> [dostęp: 11.11.2021].

47 J. Heitzman, *Wpływ pandemii COVID-19 na zdrowie psychiczne*, http://www.psychiatriapolska.pl/187___198.html [dostęp: 11.11.2021].

48 Ibidem.

aspektów życia na płaszczyznę komunikacji pośredniej. Około 20% badanej grupy studentów nie odczuło pogłębienia się stanu osamotnienia, a jedynie 1,7% uznało, że poczucie to było dla nich mniej odczuwalne w związku z pandemią.

Wykres 1. Odczucia respondentów w trakcie pandemii

Źródło: Opracowanie własne na podstawie odpowiedzi uzyskanych w badaniu w pytaniu nr 9.

Jeśli chodzi o występowanie agresji wobec innych, przed pandemią ten problem dotyczył około 8% badanych, a nie dotyczył ponad 4/5 danej grupy studentów. Blisko 10% ankietowanych nie umiało stwierdzić, czy rzeczywiście ich zachowanie wobec innych było agresywne. Do pogłębienia się opisywanego problemu w trakcie pandemii przyznało się niespełna 7% badanych, a ponad 4% nie zaobserwowało u siebie zmiany w tej kwestii. Również 4% badanej grupy studentów stwierdziło, że ich zachowanie w trakcie pandemii było mniej agresywne niż przed jej wybuchem.

Jak obrazuje powyższy wykres, największa liczba respondentów w trakcie pandemii utożsamiała się ze zdaniem: „Bywały momenty, że miałam/em dość”. Niewiele mniej odpowiedzi wskazywało na odczuwanie braku realnych kontaktów z innymi. Okres pandemii dla wielu respondentów był też okresem większego stresu, jak również samotności.

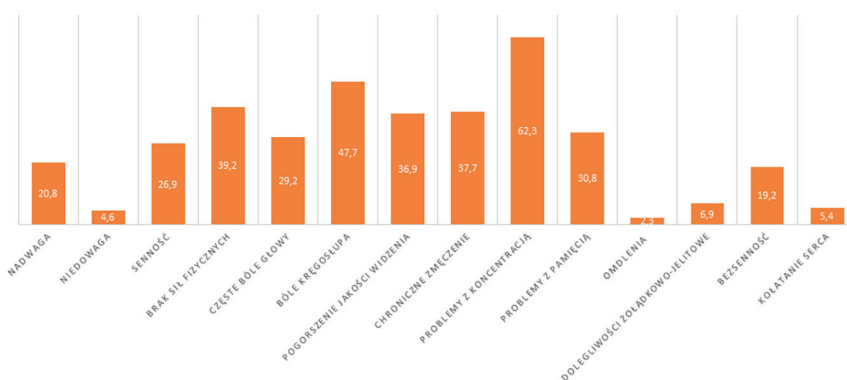
Stan zdrowia psychicznego i fizycznego oraz pomoc psychologiczna

Ponad 40% studentów objętych badaniem przyznało, że ich stan psychiczny wraz z wybuchem pandemii uległ pogorszeniu. Zaledwie 12% respondentów stwierdziło, że w porównaniu do okresu sprzed pandemii, ich stan psychiczny się polepszył, a niemal ¼ badanych nie widziała różnicy między tymi dwoma okresami, jeśli chodzi o kondycję psychiczną. Co ciekawe, mimo iż niemal połowa badanych wskazała na pogorszenie się stanu psychicznego w związku z pandemią, to zaledwie 5 osób przyznało, że korzysta z pomocy psychologicznej w wyniku zaistniałej sytuacji. Prawie 70% badanych studentów stwierdziło, że kwestia dotycząca korzystania z pomocy psychologicznej ich nie dotyczy, a tylko jedna z badanych osób przyznała, że uczęszcza na konsultacje psychiatryczne. Nieco ponad 3% respondentów korzystało z pomocy psychologa przed okresem pandemii, a zaprzestało w momencie jej wybuchu. Pojawiły się również odpowiedzi, że zarzucenie korzystania z pomocy nie było związane z samą sytuacją epidemiczną, a uzależnione było od innych czynników, jak np. zakończenie leczenia. Jedna osoba, niekorzystająca w danym momencie z pomocy psychologicznej, opowiedziała się za możliwością skorzystania z takiej pomocy. Wyłoniła się również

jedna odpowiedź wskazująca na zamiar sporadycznych konsultacji w regularne spotkania z psychologiem w okresie pandemii.

Jeśli chodzi o stan zdrowia fizycznego badanych studentów, około 46% z nich stwierdziło, że ich stan się pogorszył w okresie trwania pandemii. 27% ankietowanych nie zaobserwowało konkretnych zmian dotyczących zdrowia fizycznego, a około 16% studentów objętych badaniem odczuło polepszenie w tym aspekcie. Pojawiły się również odpowiedzi respondentów, którym trudno było określić, czy cokolwiek się zmieniło się u nich w omawianym obszarze (11%).

Wykres 2. Jakie problemy fizyczne pojawiły się u Pani/a w trakcie ostatnich 12 miesięcy izolacji domowej, które nie przejawiały się w okresie przed pandemią?

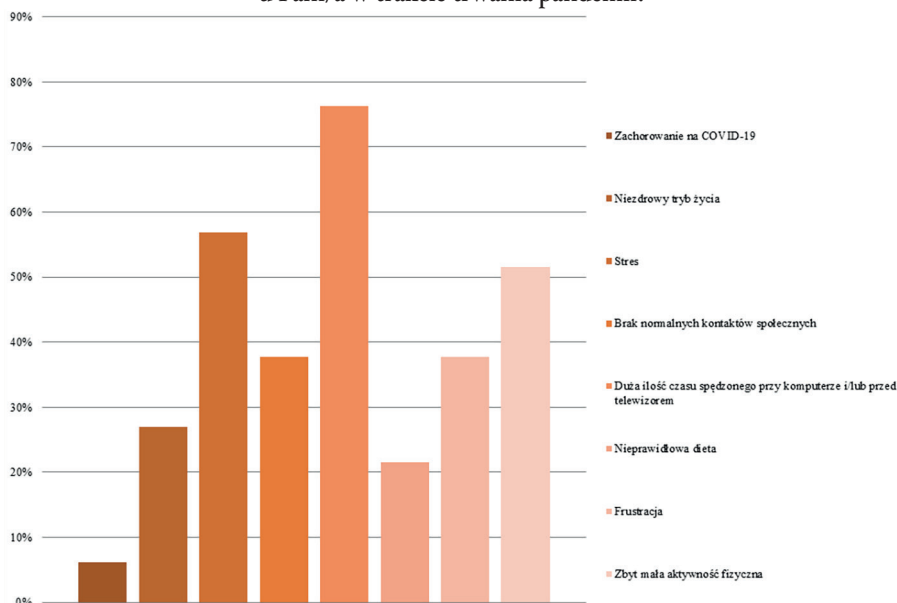
Źródło: Opracowanie własne na podstawie odpowiedzi uzyskanych w badaniu w pytaniu nr 13.

Jak obrazuje powyższy wykres, najczęściej występującymi problemami w trakcie badanych 12 miesięcy izolacji domowej były problemy z koncentracją, a trochę rzadziej występowały bóle kręgosłupa. Oprócz wskazanych powyżej, u badanej grupy studentów pojawiły się również takie problemy jak: nadwaga, pogorszenie kondycji, problemy z oddychaniem, trudności z chodzeniem. Blisko połowa respondentów odczuwała problemy ze snem – nadmierną senność lub bezsenność. Ponadto jedna kobieta z grupy badanych studentów w trakcie izolacji domowej była w ciąży, co prawdopodobnie mogło bardziej wiązać się z różnymi dolegliwościami.

Jak wynika z odpowiedzi respondentów, najczęstszą przyczyną problemów fizycznych, które wystąpiły w trakcie pandemii, była duża ilość czasu spędzonego przy komputerze i/lub przed telewizorem. Brak normalnych kontaktów społecznych oraz mała aktywność fizyczna również pojawiały się często w odpowiedziach badanej grupy studentów. Ponadto oprócz powyżej wymienionych aspektów, które mogły wpływać na stan zdrowia, pojawiły się również takie odpowiedzi, jak: ciąża, poród, ciężka choroba taty i śmierć oraz opieka nad dziećmi połączona z obowiązkiem pracy zdalnej.

W kwestii zachorowania na COVID-19 zdecydowana większość studentów objętych badaniem odpowiedziała, że w okresie uwzględnionym w badaniu nie chorowała na tę chorobę. Znaczna część osób z grupy objętej badaniem, bo ponad ¼, nie umiała określić, czy rzeczywiście chorowała na COVID-19, co wiązało się prawdopodobnie z bezobjawowym przechorowaniem. Nieco ponad 14% ankietowanych stwierdziło u siebie zachorowanie na COVID-19, a niespełna 27% u osoby, z którą zamieszkiwała. W odniesieniu do badanego okresu około 58% respondentów ani osobiście nie zachorowało na COVID-19, ani nie zamieszkiwało wspólnie z osobą, która mogła być zarażona wirusem.

Wykres 3. Co, według Pani/a, jest przyczyną problemów fizycznych, które wystąpiły u Pani/a w trakcie trwania pandemii?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie odpowiedzi uzyskanych w badaniu w pytaniu nr 14.

Styl życia w pandemii

Jeśli chodzi o styl życia i jego zmiany w okresie pandemii, aż połowa badanej grupy studentów przestała mieć motywację do nauki i pracy. Do utraty motywacji do aktywności fizycznej przyznało się około 40% respondentów, a około 36% do zaniedbania swojego wyglądu w związku z wybuchem pandemii. Co jednak interesujące – niektórzy studenci, biorący udział w badaniu, zwiększyli swoją motywację w związku ze zmianą sytuacji na świecie – około 13% zaczęło prowadzić zdrowy styl życia, a około 20% rozwinęło swoje pasje i zainteresowania. Jedna osoba wskazała, że jej aktywność fizyczna wzrosła. Pojawiła się również odpowiedź o chwilowej demotywacji u jednego z respondentów, u którego również w okresie trwania pandemii wystąpiła chęć utraty wagi. Ponadto, na co wskazywała odpowiedź jednego z respondentów, pandemia nie była najważniejszą przyczyną zmiany stylu życia, ze względu na pojawienie się innych niedogodności życiowych, takich jak np. rozwód.

Palenie papierosów i spożywanie alkoholu

Blisko $\frac{3}{4}$ respondentów odpowiedziało, że w momencie trwania pandemii nie paliło papierosów. Tylko 20% studentów wskazało, że paliło papierosy w momencie badania, a zdecydowana większość przyznała, że paliła papierosy również przed rozpoczęciem pandemii. Jedynie 4% badanej grupy nie paliło papierosów przed wybuchem pandemii COVID-19. Ponad $\frac{1}{3}$ (tj. 36%) ankietowanych stwierdziło, że liczba wypalanych przez nich papierosów zwiększyła się w związku z pandemią.

Na pytanie o spożywanie alkoholu studenci w zdecydowanej większości odpowiedzieli twierdząco. Niemal 70% z nich przyznało się do spożywania alkoholu przed rozpoczęciem pandemii, jednak ponad $\frac{1}{4}$ badanych studentów (26%) nie spożywała alkoholu przed wybuchem pandemii. Aż 10% studentów uczestniczących w badaniu zaczęło pić alkohol w większych ilościach od momentu zmiany sytuacji na świecie, a około 7% respondentów miało problem z określeniem, czy ilość spożywanego przez nich alkoholu

rzeczywiście uległa zmianie w związku z pandemią. Pięciu uczestników badania miało problem z ogólnym odniesieniem się do omawianej kwestii.

Podsumowując, pandemia wpłynęła na stan zdrowia psychicznego i fizycznego ankietowanych w różnym stopniu, w niektórych przypadkach również pozytywnie. Większość badanych studentów zauważyła jednak niekorzystne zmiany w swoim samopoczuciu oraz zaobserwowała pojawienie się różnorodnych problemów fizycznych, takich jak np. pogorszenie jakości widzenia. Możemy wnioskować, że izolacja i dystans społeczny miały skutki w funkcjonowaniu części społeczności studenckiej, która wzięła udział w badaniu. Zmiany, jakie wywołała pandemia, wymagały szybkiego zaadaptowania młodych ludzi do nowej sytuacji, co wiązało się ze wzmożonym stresem i poczuciem odosobnienia oraz – w odniesieniu do niektórych uczestników badania – wymiernymi konsekwencjami na tle zdrowia fizycznego.

Stosunek studentów UW do edukacji zdalnej

Jak wskazuje analiza obostrzeń wprowadzonych przez UW w czasie pandemii COVID-19, edukacja uległa znaczącym zmianom. W związku z tym niezwykle istotne wydaje się zbadanie stosunku studentów do edukacji zdalnej.

Ponad połowa badanych studentów (55,2%) pozytywnie oceniła sposób prowadzenia zajęć zdalnych. Niespełna 9% respondentów uznało, że sposób prowadzenia zajęć jest zły, a pozostała część badanych (36%) nie oceniła sposobu prowadzenia zajęć pozytywnie ani negatywnie. Mimo tego, że w pewnym momencie wprowadzenie zajęć zdalnych było mocno krytykowane przez samych studentów, okazało się, że zajęcia w formie zdalnej odpowiadały większości badanych. Jednocześnie większość osób objętych badaniem (77%) była zadowolona z przygotowania prowadzących do zajęć online. Tylko niecałe 6% studentów oceniło negatywnie zaangażowanie wykładowców. Warto jednak zaznaczyć, że niemal 18% osób uczestniczących w badaniu nie oceniło w żaden sposób poziomu zaangażowania wykładowców w przygotowanie zajęć online.

Kwestia przygotowania do zajęć poddana została ocenie – także z innej perspektywy, respondenci zostali bowiem poproszeni o ocenę stopnia własnego zaangażowania w przygotowanie się do tej formy zajęć. Biorąc pod uwagę czas poświęcony na przygotowanie się do zajęć, 37% studentów uczestniczących w badaniu przyznało, że nie odnotowało w tej kwestii żadnej różnicy – w porównaniu z zajęciami w trybie stacjonarnym. Niewiele mniej, bo około 35% badanych, przyznało, że poświęcało mniej czasu na przygotowanie się do zajęć zdalnych – w porównaniu z zajęciami stacjonarnymi. Nieco ponad ¼ badanych (27,6%) zadeklarowała, że tryb zajęć zdalnych wiązał się z koniecznością poświęcenia większej ilości czasu na odpowiednie przygotowanie się. Uzyskane rezultaty skłaniają do wniosku, że w grupie studentów objętych badaniem przejście na tryb zdalny w większości nie wiązało się z koniecznością poświęcania przez studentów znacznie większej (w porównaniu z trybem stacjonarnym) ilości czasu umożliwiającej odpowiednie przygotowanie się do zajęć.

Warto jednak zaznaczyć, że niemal połowa studentów uczestniczących w badaniu (45,1%) przyznała, że ich aktywność na zajęciach zdalnych uległa osłabieniu (w porównaniu do poziomu zaangażowania na zajęciach realizowanych stacjonarnie). Jedynie nieco ponad 16% respondentów zadeklarowało, że ich aktywność na zajęciach zdalnych wzrosła w porównaniu do poziomu aktywności na zajęciach stacjonarnych. Jest to stosunkowo niepokojący wniosek – wydaje się bowiem, że zdalna forma nauczania przyczyniła się do obniżenia poziomu zainteresowania zajęciami, skutkując także spadkiem poziomu aktywnego uczestnictwa w zajęciach.

Co ciekawe, prawie połowa (46,4%) studentów biorących udział w badaniu oceniła, że zajęcia prowadzone w trybie zdalnym były odczuwane jako mniej stresujące w porównaniu do zajęć realizowanych w trybie stacjonarnym. Jedna czwarta respondentów (25,6%) odczuwała większy stres podczas zajęć zdalnych, natomiast zdaniem 13% badanych, zajęcia w trybie zdalnym były tak samo stresujące, jak zajęcia w trybie stacjonarnym. Nieco ponad 15% badanych nie potrafiło stwierdzić, który tryb zajęć wywołuje wyższy poziom stresu. Mimo tego, że zajęcia zdalne dla większości studentów – uczestników badania były mniej stresujące, prawie jedna trzecia badanych opowiedziała się za tym, aby zajęcia w roku akademickim 2021/2022 odbywały się w formie stacjonarnej. Ponad 40% studentów objętych badaniem opowiedziała

się za realizacją zajęć w formie hybrydowej, a niecałe 30% studentów jako preferowaną formę zajęć wybrało edukację wyłącznie zdalną.

Kolejne pytanie dotyczyło form, w jakich przeprowadzane są zajęcia online i było to pytanie wielokrotnego wyboru. Respondent miał do wyboru cztery różne odpowiedzi: spotkanie z wykładowcą online; nagrany do wysłuchania wykład; brak spotkań online, wysyłanie jedynie materiałów do samodzielnego opracowania oraz „inne” wraz z możliwością wpisania, jakie są to formy. Aż 128 (98%) respondentów wybrało odpowiedź „inne”, natomiast tylko dwoje respondentów opisało, z jakimi innymi formami zajęć zdalnych się spotkali. Były to aktywne zajęcia z wykorzystaniem multimediów oraz zajęcia w formie hybrydowej. Również 128 (98%) studentów odpowiedziało, że zajęcia są prowadzone w formie spotkań online z wykładowcą. 93 (72%) badanych wskazało na wykłady nagrane do wysłuchania. Najmniej, bo 37 (28%) studentów odpowiedziało, że wysyłane są tylko materiały do samodzielnego opracowania.

Następne pytanie dotyczyło oceny form, o które badani byli pytani w poprzednim pytaniu. Większość, bo aż 61% studentów przyznało, że odpowiadała im forma, w jakiej prowadzone są zajęcia zdalne. Prawie 20% odpowiedziało, że trudno powiedzieć, czy forma zajęć im odpowiadała, czy nie. Według pozostałych 19% formy, w jakich przeprowadzane były zajęcia zdalne, nie były atrakcyjne, przy czym najwięcej respondentów wskazało, że formą, która im nie odpowiadała, było samodzielne opracowanie materiałów. Kolejną był wykład do późniejszego wysłuchania. Powodem niezadowolenia z tej formy był brak motywacji do samodzielnej pracy z nagraniem materiałem. Ostatnią wskazaną formą były spotkania online, które według studentów były nudne, trudno było się na nich skupić, a dodatkowo uciążliwe były występujące problemy techniczne. Jednak największym problemem wydaje się ogólnie forma zdalna zajęć, która wpłynęła negatywnie na kontakty społeczne oraz utrudniała komunikację z wykładowcami. W odpowiedziach respondentów można znaleźć również opinie, że zajęcia zdalne były zadowalające. Jednej osobie odpowiadały wykłady online, ale ćwiczenia już nie. Porównując te odpowiedzi do tych, które dotyczyły oceny formy zajęć, widać pewne różnice. Jedynie 9% badanych oceniło zajęcia zdalne negatywnie, jednak w tym pytaniu, aż 19% respondentów było niezadowolonych z form, w jakich są przeprowadzane te zajęcia. Właściwie tyle samo, bo 20% nie potrafiło ocenić, czy forma zajęć zdalnych im odpowiada czy nie, a w pytaniu pierwszym było to ponad 36%. Ponad połowa badanych (55,2%) oceniła pozytywnie zajęcia zdalne.

Według respondentów objętych badaniem zaliczenia podczas nauki zdalnej przeprowadzane były przede wszystkim w formie testu na platformie, na co wskazuje 126 (97%) odpowiedzi. 117 (90%) studentów odpowiedziało, że zaliczenia przeprowadzane były w formie pracy zaliczeniowej, a 78 (60%) badanych odpowiedziało, że zaliczenia były w formie odpowiedzi ustnej. Jedynie 2 osoby napisały, w jakich innych formach były przeprowadzane zaliczenia. Respondenci nie byli proszeni o ocenę form, w jakich przeprowadzane były zaliczenia. W przypadku pytania o używanie różnego typu „pomocy naukowych” podczas egzaminu blisko 44% respondentów przyznało, że korzystało z nich podczas egzaminu. Niewiele mniej, bo około 40% studentów objętych badaniem zadeklarowało, że nie korzystało z żadnych form „pomocy naukowych” podczas sesji. Jedynie około 16% badanych nie wiedziało, jak odpowiedzieć na tak zadane pytanie.

Jak sygnalizowano, w badaniu pytano również o preferowaną formę zajęć w następnym roku akademickim. Być może czynnikiem, który skłonił studentów do wskazania hybrydowej lub zupełnie zdalnej formy zajęć jako formy preferowanej w roku akademickim 2021/2022 był czas, jaki studenci poświęcali przed pandemią na dojazd na zajęcia. Ponad połowa studentów uczestniczących w badaniu (51,7%) przyznała, że dojazd na zajęcia stacjonarne wynosił od pół godziny do godziny, a aż 1/5 respondentów wskazała, iż czas ten wynosił ponad godzinę. Na ten moment (listopad 2021 r.) nauka na uniwersytecie odbywa się hybrydowo, zajęcia prowadzone są w trybie zdalnym, jak i stacjonarnym. Mimo pogorszenia się sytuacji epidemiologicznej w Polsce, do połowy listopada, władze Uniwersytetu nie wydały żadnego oświadczenia dotyczącego zmiany formy przeprowadzania zajęć.

Zmiany, jakie zaszły w organizacji uczelni w związku z wybuchem pandemii, spowodowały, że podjęte zostały decyzje o czasowym zamknięciu lub znacznym ograniczeniu funkcjonowania niektórych obiektów, takich jak biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. W odniesieniu do zmian w funkcjonowaniu Biblioteki UW

niemal 22% studentów uczestniczących w badaniu uznało, że decyzja o czasowym zamknięciu BUW-u była uzasadniona. Jednakże aż 36% respondentów uznało, że biblioteki powinny być pozostać otwarte przez cały czas trwania pandemii. Znaczna część respondentów, bo niemal 35%, przyznała, że nie wie, w jaki sposób odnieść się do analizowanej kwestii lub że po prostu nie korzysta z bibliotek Uniwersytetu Warszawskiego. Co ciekawe, według jednej badanej osoby zamknięcie bibliotek UW było korzystne w tym znaczeniu, że spowodowało ograniczenie wymagań ze strony wykładowców – podczas zajęć – z uwagi na brak dostępu do literatury. Cztery osoby doszły do wniosku, że biblioteki mogłyby być otwarte z zachowaniem rygorów sanitarnych, ponieważ nie wszystkie materiały potrzebne do nauki są dostępne online. Ponad połowa objętych badaniem respondentów (54%) przyznała, że korzystała z dostępnych online zasobów BUW-u. Niewiele mniej, bo około 40% odpowiedziało, że raczej lub zdecydowanie nie korzystało z zasobów elektronicznych udostępnionych przez BUW, a blisko 6% badanych nie umiało odpowiedzieć na zadane pytanie. Analiza uzyskanych rezultatów skłania do refleksji, czy informacja o możliwościach skorzystania z zasobów online dostarczanych przez BUW była wśród studentów rozpowszechniona w wystarczającym stopniu.

Mimo wprowadzanych ograniczeń zdecydowana większość badanych (74,6%) oceniła dostęp do materiałów dydaktycznych niezbędnych do nauki lub przygotowania prac jako dobry bądź bardzo dobry. Jedynie 21% studentów uznało, że dostęp do wyżej wymienionych materiałów jest słaby lub bardzo słaby. Pozostałe 4%, respondentów odpowiedziało, że trudno jest im ocenić przedmiotową kwestię. Tak wysoka, zasadniczo dobra lub bardzo dobra ocena ogólnego dostępu do materiałów może zastanawiać, zważywszy na znaczne ograniczenia w dostępie do bibliotek. Jednocześnie zaś może skłaniać do zadania pytania o inne, alternatywne możliwości uzyskania materiałów potrzebnych do przygotowania się na zajęcia. O kwestie tej zapytano także studentów uczestniczących w badaniu. Jedna trzecia respondentów (32%) przyznała, że korzystała z książek zamieszczonych w Internecie z naruszeniem prawa. Miało to jednak miejsce zarówno przed pandemią, jak i w trakcie jej trwania. Trochę więcej, bo około 35% studentów objętych badaniem zadeklarowało, że nigdy nie korzystało z książek dostępnych w Internecie z naruszeniem prawa. Niewiele mniej, bo około 30% badanych stwierdziło, że trudno im odpowiedzieć na tak postawione pytanie. Niespełna 3% badanych przyznało się do korzystania z książek zamieszczonych w Internecie z naruszeniem prawa, z zaznaczeniem, iż na działanie takie pozwolili sobie dopiero podczas pandemii. Warto jednak zaznaczyć, że pytania o zachowania naruszające prawo są dla respondentów pytaniami trudnymi i z różnych względów badani mogą nie chcieć udzielić na nie odpowiedzi – mimo anonimowego charakteru samego badania.

W badaniu ankietowani zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące także innych form zachowań niepożądanych lub wprost naruszających prawo. Zachowaniem takim jest np. nagrywanie zajęć bez wiedzy i zgody prowadzącego. Zdecydowana większość badanych, bo ponad 80%, wskazała, że nigdy nie nagrywała zajęć bez wiedzy i zgody prowadzącego. Jedynie 4% badanych studentów przyznało, że nagrywało zajęcia w taki sposób często, a 11% respondentów wskazało, że zdarzało im się nagrywać zajęcia z naruszeniem prawa – jednak miało to miejsce sporadycznie. Pozostałe 3% studentów nie potrafiło odpowiedzieć na wskazane pytanie.

Podsumowując część badania dotyczącą nauki zdalnej w czasie pandemii COVID-19, można ocenić edukację zdalną pozytywnie. Studenci w większości byli zadowoleni ze sposobu prowadzenia zajęć, dobrze ocenili również przygotowanie wykładowców do tej formy. Niestety nauka zdalna spowodowała spadek aktywności na zajęciach u sporej części studentów, ale większość z nich poświęcała tyle samo czasu na przygotowanie się do zajęć. Część studentów odczuwała zdecydowanie mniejszy stres na zajęciach w trybie zdalnym, chociaż niewiele mniej osób stwierdziło, że są one bardziej stresujące niż te, które odbywały się w trybie stacjonarnym. Większość respondentów była zadowolona z dostępu do materiałów, ale duże różnice zdań można było dostrzec przy pytaniu o zamknięcie biblioteki uniwersyteckiej. Zdecydowana większość zaprzeczyła w pytaniu o nagrywanie bez wiedzy i zgody prowadzącego, jednak w pytaniu o korzystanie z książek z naruszeniem prawa odpowiedzi były dość zróżnicowane. Mimo pozytywnej oceny nauki zdalnej, większość studentów chciałaby, aby w roku akademickim 2021/2022 zajęcia odbywały się hybrydowo lub stacjonarnie. Jednak sytuacja epidemiologiczna notowana w listopadzie spowodowała, że część wydziałów rozpoczęła ad hoc naukę zdalną, a niektóre jednostki realizują kształcenie w trybie hybrydowym.

Stosunek studentów UW do obostrzeń

Nakładanie przez rząd obostrzeń w związku z pandemią COVID-19 związane było z wprowadzeniem pewnych ograniczeń, jakie miały za cel uchronienie jak największej liczby osób przed zachorowaniem. Jednak niecodzienna sytuacja, za jaką z pewnością można uznać wybuch pandemii, choć obnażyła wiele systemowych problemów w różnych krajach, nie powinna zostać wykorzystana do wprowadzania środków represyjnych, a wszelkie ograniczenia praw i wolności powinny być oparte na przepisach prawa⁴⁹.

Zdecydowana większość studentów nie kwestionowała realności sytuacji, z jaką zmagają się świat od końca 2019 r., co wyraziło się w tym, iż ponad 93% badanych zadeklarowało, że wierzy w istnienie pandemii COVID-19. Około 5% respondentów nie potrafiło ocenić zaistniałej sytuacji. Żadna z osób biorących udział w badaniu nie zadeklarowała jednak całkowitego braku wiary w pandemię, pomimo iż dwóch respondentów zakwestionowało jej prawdziwość. Warto zauważyć, że jedna z tych osób codziennie sprawdzała informacje dotyczące sytuacji epidemiologicznej, a także stosowała się do obostrzeń, choć nie dostrzegała słuszności wprowadzenia ich przez rząd. Jest to interesujące tym bardziej, że na pytanie o częstotliwość monitorowania informacji pojawiających się w przestrzeni publicznej odnośnie do pandemii COVID-19 37% badanych stwierdziło, że robi to rzadziej niż raz na tydzień, pomimo iż ponad połowa z osób, które zaznaczyły tę odpowiedź, zadeklarowała, że zdecydowanie wierzy w istnienie pandemii. Najczęściej, bo kilka razy na dzień, rozwój sytuacji śledziły zaledwie 4 osoby. Około $\frac{1}{5}$ respondentów sprawdzała aktualne informacje na temat koronawirusa raz dziennie (20%), kilka razy w tygodniu (18%) i raz na tydzień (17%).

Analiza odpowiedzi dotyczących pytania o zasadność obostrzeń proponowanych przez władze państwowe pokazała, że istniały płaszczyzny życia społecznego, w odniesieniu do których studenci objęci badaniem w większości akceptowali konieczność wprowadzenia określonych ograniczeń. Najmniej wątpliwości wzbudziły takie obostrzenia, jak nakaz zakrywania nosa i ust w przestrzeni publicznej (popierany przez niemal 70% studentów objętych badaniem), wymóg zachowania minimum 1,5-metrowej odległości od innych osób (popierany przez 75% respondentów), czasowe zamknięcie klubów, dyskotek i innych tego rodzaju miejsc (akceptowany przez ponad 80% studentów, którzy wzięli udział w badaniu). Równie wysokie poparcie wśród respondentów uzyskały rozwiązania polegające na zamknięciu szkół podstawowych i średnich (61%), uczelni wyższych (64%), galerii handlowych (56%) czy zakazie organizowania uroczystości okolicznościowych, np. wesel bądź komunii (61%).

Można zauważyć, iż w grupie objętej badaniem pewne wątpliwości budziły kwestie związane z ograniczeniem działalności hoteli, restauracji, kawiarni, obiektów sportowych. W miarę równomierny rozkład odpowiedzi nie pozwala na jednoznaczne określenie stosunku studentów do pomysłu czasowego zamknięcia wyżej wymienionych lokali. Prawdopodobnie wynika to z faktu, iż poza uczelniami są to jedne z częściej odwiedzanych przez studentów miejsc, w których mogą świadczyć pracę zarobkową, bądź które mogą wykorzystywać dla celów rekreacyjnych.

Z najmniejszą aprobatą ze strony respondentów spotkały się rozwiązania wprowadzające tzw. godziny dla seniorów oraz „godzinę policyjną”, przeciwko którym opowiedziało się odpowiednio niemal 70% i 90% studentów uczestniczących w badaniu. Prawdopodobnie przyczyną uzasadniającą taką ocenę wiąże się z postrzeganiem przez studentów powyższych rozwiązań jako nadmiernie ograniczających ich wolności, w tym swobodę samodzielnego zarządzania własnym czasem i korzystania z niego. Dodatkowo „godziny dla seniorów” nie były rozwiązaniem skierowanym do grupy wiekowej, do której zaliczają się studenci, przez co, być może, te konkretne obostrzenia były postrzegane wyłącznie jako utrudnienie w codziennym korzystaniu z placówek publicznych.

W grupie uczestniczącej w badaniu odnotowano także silny sprzeciw wobec ograniczania działalności ośrodków kultury, np. muzeów, teatrów, bibliotek, a poza tym także salonów kosmetycznych i fryzjerskich. Wydaje się mieć to związek z kwestią znacznej użyteczności powyższych miejsc, które stanowią nie tylko potencjalne miejsca pracy bądź odpoczynku, lecz są także wykorzystywane przez studentów w codziennym

49 COVID-19 i prawa człowieka, <https://amnesty.org.pl/covid-19-i-prawa-czlowieka/> [dostęp: 24.08.2021].

życiu, przy czynnościach związanych z nauką (np. korzystanie z zasobów bibliotek, muzeów) czy też z troską o szeroko rozumiany dobrostan (np. wizyta w salonie kosmetycznym).

Ponad 93% studentów biorących udział w badaniu zadeklarowało, iż stosuje się do obowiązku zakrywania ust i nosa w przestrzeni publicznej. Biorąc pod uwagę, jak duży był odsetek osób, które nie tylko poparły tę ideę, lecz także przyznały, iż rzeczywiście podporządkowują się przywołanemu nakazowi, nieco zaskakuje wyrażone przez badanych relatywnie niskie poparcie koncepcji karania za niestosowanie się do obowiązku zakrywania ust i nosa w przestrzeni publicznej. Za takim rozwiązaniem odpowiedziało się niecałe 46% respondentów, 30% badanych wyraziło w tej kwestii niezdecydowanie.

Problem zasadności karania za złamanie obostrzeń pojawił się także na gruncie pytania, które dotyczyło stosunku badanych do łamania zakazu zgromadzeń, w kontekście uczestnictwa w publicznych demonstracjach. Pierwszy zakaz zgromadzeń wprowadzono w Polsce, opierając się na rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii. Na mocy przywołanego rozporządzenia zakazano organizowania zgromadzeń, w których uczestniczyłoby więcej niż 50 osób, wliczając w to organizatora i osoby działające w jego imieniu. 9 października 2020 roku Rada Ministrów wydała rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii⁵⁰, na mocy którego zakaz organizowania zgromadzeń uległ liberalizacji. Zakaz przestał bowiem obejmować zgromadzenia organizowane na podstawie wcześniejszego zawiadomienia, przy czym maksymalna liczba uczestników nie mogła być większa niż 50 osób. Jednak na skutek wzrostu dziennej liczby zachorowań komentowane rozporządzenie znowelizowano. 23 października 2020 r. Rada Ministrów⁵¹ dokonała zmiany w rozporządzeniu z dnia 9 października 2020 r., wprowadzając zasadę, że liczba uczestników zgromadzenia nie mogła być większa niż 5. Takie rozwiązanie utrzymano także w rozporządzeniu Rady Ministrów z 1 grudnia 2020 r.⁵² Pomimo obowiązującego zakazu, w Polsce od dnia 22 października 2020 r. organizowane były masowe demonstracje w związku z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego, który wyłączył możliwość przerwania ciąży w przypadku stwierdzenia ciężkich wad płodu⁵³. Z uwagi na fakt, że liczba uczestników zgromadzeń przekraczała dozwolony, obowiązujący w danym momencie limit, demonstracje uważano za nielegalne. W kontekście powyższego, uczestnicy badania zostali zapytani o to, czy brali udział w demonstracjach publicznych w okresie obowiązywania zakazu organizowania zgromadzeń. Na tak postawione pytanie twierdząco odpowiedziało 41% studentów, przyznając, iż w czasie trwania pandemii COVID-19 uczestniczyli w publicznej demonstracji, natomiast 58% respondentów zadeklarowało, że nie brało udziału w tego rodzaju wydarzeniach. Dziesięć osób wstrzymało się od udzielenia jakiegokolwiek odpowiedzi. Jednocześnie zdecydowana większość studentów objętych badaniem (73%) uznała, że stosowanie sankcji za złamanie zakazu zgromadzeń nie jest konieczne. Niemal 20% respondentów nie potrafiło wyrazić wobec tej propozycji swojego stanowiska.

W analizowanej części badania znalazły się również dwa pytania dotyczące wyjazdów turystycznych. Jedno, odnoszące się do przeszłości, miało na celu sprawdzenie, jak liczna część badanych zdecydowała się na wyjazd turystyczny w czasie trwania pandemii, pomimo obowiązujących obostrzeń. Drugie pytanie dotyczyło działań przyszłych, respondenci zostali bowiem poproszeni o udzielenie informacji, czy w 2021 r. planują wyjazd turystyczny – w sytuacji gdyby nadal obowiązywały obostrzenia. Analiza odpowiedzi udzielonych na pierwsze pytanie pokazała, że prawie 44% respondentów, którzy wzięli udział w ankiecie zdecydowało

50 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 października 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 1758.

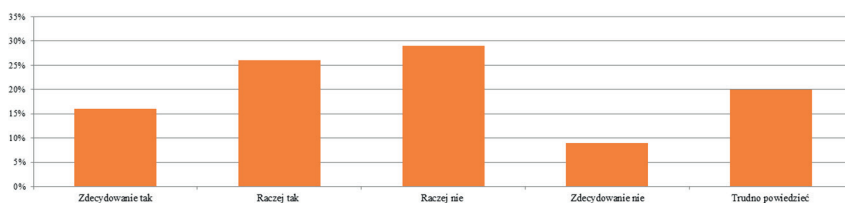
51 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 października 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 1871.

52 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 2132. Zostało uchylone na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 2316, na mocy którego utrzymano jednak zakaz organizowania zgromadzeń na zasadach dotychczasowych.

53 Wyrok TK z 22 października 2020 r., K 1/20, Dz.U. 2021, poz. 175.

się na wyjazd w celach rekreacyjnych podczas trwania pandemii, podczas gdy 42% zdecydowało się zrezygnować z wakacji. Z kolei w drugim pytaniu blisko 60% studentów wyraziło chęć udania się na podobny wyjazd w 2021 r., podczas gdy ponad 20% pozostało przeciwnikami tego pomysłu. Niecałe 20% badanych nie potrafiło określić, czy zdecyduje się na wyjazd w 2021 r. Niemniej można wysnuć wnioski, iż z upływem czasu obostrzenia w oczach ogółu przestają być aż tak wiążące, a studenci sami zaczynają przyzwyczajając się do sytuacji panującej od marca 2020 r. Jako że przyzwyczajanie w pewien sposób minimalizuje lęk, nasuwa się wniosek, że wydłużające się trwanie pandemii odbiera jej w pewnym stopniu groźbę, jaką od początku silnie wzbudzała w ludziach na całym świecie. Powyższe wyniki można też spróbować wytłumaczyć tym, iż prawdopodobnie część studentów zrealizowałaby plan wyjazdu po przyjęciu szczepienia przeciwko COVID-19. Jak bowiem później zostanie omówione, ponad 60% uczestniczących w badaniu respondentów było przekonanych, że szczepienie pozwoli na przywrócenie stanu „normalności” sprzed pandemii.

Wykres 4. Czy uważa Pan/i, iż wprowadzane przez rząd obostrzenia naruszają podstawowe prawa i wolności obywateli?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie pytania nr 49.

Uczestników badania zapytano również o to, czy uważają, że wprowadzane przez rząd obostrzenia naruszają ich podstawowe prawa i wolności obywatelskie. Na tak postawione pytanie 42% respondentów udzieliło odpowiedzi twierdzącej, przy czym aż 16% studentów uznało, iż obostrzenia zdecydowanie ingerują w ich prawa oraz wolności, a spośród 37% badanych, którzy udzieliли odpowiedzi przeczącej, jedynie 9% stanowczo nie zgodziło się z tezą o naruszaniu praw. Analizując przedmiotową kwestię, warto także zaznaczyć, że blisko 20% studentów biorących udział w badaniu nie potrafiło jednoznacznie ocenić, czy wprowadzone obostrzenia naruszają prawa i wolności obywatelskie (wybór odpowiedzi „trudno powiedzieć”). Niemniej zebrane wyniki pozwalają stwierdzić, że większość objętych badaniem studentów była zdania, iż w związku z pandemią COVID-19 doszło do naruszeń prawa przez polskie władze.

Jak widać na wykresie 5, przeważająca część studentów biorących udział w badaniu, bo aż 80% z nich, popiera szczepienia przeciwko COVID-19. Podkreślić należy, że blisko 40% badanych zadeklarowało, że zostało już zaszczepionych, podczas gdy kolejne 35% planowało przyjęcie szczepienia. Zaledwie dziewięć osób wyraziło brak chęci zaszczepienia się. Warto przy tym zauważyć, iż ponad połowa z osób odmawiających przyjęcia szczepionki wcale nie negowała istnienia pandemii, a prawie 70% z nich stosowało się do nakazu zakrywania nosa i ust w przestrzeni publicznej. Powyższe odpowiedzi mogą sugerować, że prawdopodobną przyczyną, dla której część studentów objętych badaniem zrezygnowała ze szczepienia przeciwko COVID-19, jest poruszana w przestrzeni publicznej kwestia bezpieczeństwa samej szczepionki⁵⁴. Należy także zaznaczyć, że w mediach społecznościowych stosunkowo popularnych wśród studentów, pojawiają się również informacje na temat nieskuteczności szczepionki⁵⁵ czy dotyczące powikłań poszczepiennych⁵⁶, nierzadko kończących się nagłą śmier-

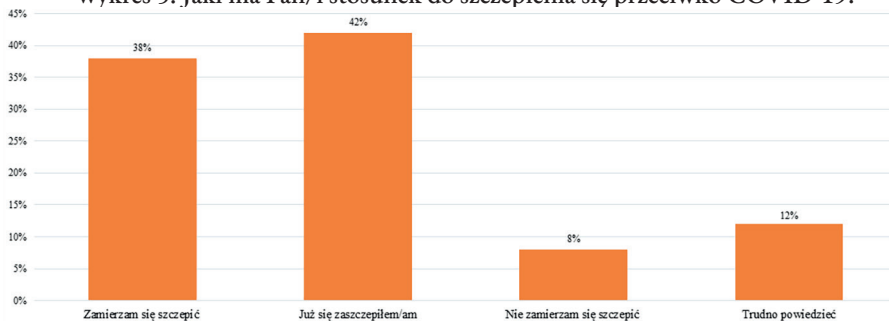
54 E. Augustynowicz, P. Stefanoff, *Mity na temat szczepionek przeciw COVID-19*, <https://szczepienia.pzh.gov.pl/wszystko-o-szczepieniach/popularne-mity-temat-szczepionek/> [dostęp: 24.08.2021].

55 *Szczepionki przeciwko COVID-19. Walka z fałszywymi informacjami*, <https://www.gov.pl/web/szczepimysie/dementujemy-nieprawdziwe-informacje> [dostęp: 24.08.2021].

56 A. Mazur-Puchała, *Niepożądane odczyny poszczepienne w Polsce. Ile zgonów?*, <https://www.medonet.pl/porozmawiajmyoszczepionce,niepozadane-odczyny-poszczepienne-w-polsce--ile-zgonow-,artykul,51508012.html> [dostęp: 24.08.2021].

cią pacjentów. Prawdopodobnie więc rezygnacja ze szczepienia – w odniesieniu do osób objętych badaniem – nie wynika z niewiary w pandemię, lecz z niepewności spowodowanej mnogością sprzecznych informacji.

Wykres 5. Jaki ma Pan/i stosunek do szczepienia się przeciwko COVID-19?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie pytania nr 50.

Studentów, którzy odpowiedzieli, że już zdążyli poddać się szczepieniu przeciwko COVID-19, dodatkowo zapytano o powód podjęcia przez nich takiej decyzji, przy czym respondenci – poza możliwością wielokrotnego wyboru spośród 4 zaproponowanych w kwestionariuszu odpowiedzi – mieli także możliwość podania własnej, na co zdecydowało się osiem osób. W odniesieniu do odpowiedzi przewidzianych w kwestionariuszu, najczęściej wybieranymi były: perspektywa powrotu „do normalności” (do czasów sprzed pandemii) przekonanie o skuteczności szczepionki, zalecenia lekarzy, chęć posiadania tzw. paszportu covidowego. Najwięcej, bo ponad 1/3 studentów objętych badaniem wskazało na pierwszy z wymienionych powodów. Jeśli zaś podsumować odpowiedzi samodzielnie wpisywane przez studentów objętych badaniem, to wskazywali oni głównie na takie aspekty jak wzrost poczucia bezpieczeństwa oraz konieczność dbania o zdrowie swoje i innych. Podkreślali również przekonanie o skuteczności samej szczepionki, odwołując się do publikowanych w tym zakresie badań lub postępu medycyny – przy tych odpowiedziach pojawiały się argumenty o stosunkowo niewielkim ryzyku związanym ze szczepieniem, jakie potwierdza przeważający u osób zaszczepionych brak powikłań. W wypowiedziach studentów znalazły się odwołania do własnych doświadczeń. Jedna z osób odpowiadała, że to śmierć członka rodziny przyczyniła się do decyzji o zaszczepieniu się. W innej pojedynczej odpowiedzi podano presję społeczną jako czynnik mający wpływ na wybór respondenta.

Podsumowując, zebrane rezultaty skłaniają do wniosku, że studenci Uniwersytetu Warszawskiego, którzy wzięli udział w zrealizowanym badaniu, akceptowali obostrzenia wprowadzone w związku z pandemią COVID-19. Studenci zdawali się dostrzegać zdroworozsądkową konieczność stosowania większości z nich, przy czym nie wykazali wzmożonej chęci penalizowania przypadków niestosowania się do rządowych obostrzeń, takich jak niezakrywanie ust i nosa w przestrzeni publicznej czy uczestnictwo w zgromadzeniach, których liczba uczestników przekracza tę dozwoloną. Ogół respondentów przyznał jednak, że uważa dotychczas wprowadzone obostrzenia za naruszające podstawowe prawa i wolności obywateli. Można więc założyć, że badana grupa nie miała pozytywnego zdania na temat działań władz państwowych w zakresie ograniczenia rozprzestrzeniania się wirusa SARS-CoV-2, chociaż rozumiała potrzebę dostosowania się do odgórnych zaleceń. Chęć powrotu do stanu rzeczy sprzed pandemii COVID-19 wpływała nie tylko na podporządkowanie się większości z obowiązujących obostrzeń, lecz również na decyzję o zaszczepieniu się.

Przestępczość i przemoc w czasie pandemii

Pandemia COVID-19 i jej reperkusje dotknęły licznych sfer życia Polaków. Zmiany determinowane pojawieniem się i utrzymywaniem koronawirusa wystąpiły także w obszarze cyberprzestępczości. Zdaniem ponad połowy objętych badaniem KPMG przedsiębiorstw pandemia stała się czynnikiem powodującym wzrost

ryzyka wystąpienia cyberataków. Opinie te mają swoje uzasadnienie w liczbie zarejestrowanych przez firmy cyberataków, która wzrosła w 2020 r. w stosunku do roku poprzedzającego wybuch pandemii⁵⁷. Niepokojące skutki pandemii zaobserwowano również w odniesieniu do zjawiska przemocy, o czym alarmują liczne doniesienia medialne⁵⁸. Wnioski o niekorzystnym wpływie pandemii na zjawisko przemocy w rodzinach tworzone są na podstawie jej znanych uwarunkowań, które zostają wzmocnione w warunkach pandemii ze względu na specyfikę tej sytuacji i wiążących się z nią następstw⁵⁹. Stąd w realizowanym przez CAK badaniu postanowiono zweryfikować także, czy i w jakim stopniu sygnalizowane negatywne konsekwencje dotyczące cyberprzestępczości i przemocy domowej dotknęły badaną populację. Potrzebę przyjrzenia się tej kwestii uzasadnia, między innymi, wystąpienie znacznych ograniczeń w zakresie możliwości opuszczania domu oraz przeniesienie znacznej części aktywności studentów do przestrzeni wirtualnej.

Obawa przed staniem się ofiarą cyberprzestępstwa

Zintensyfikowane wykorzystywanie Internetu podczas rutynowych czynności, również innych niż edukacyjne, takich jak komunikacja czy zakupy online, może wiązać się ze zwiększonym ryzykiem stania się ofiarą cyberprzestępstwa. Respondenci zapytani, czy w związku z przeniesieniem znacznej części aktywności do sieci czują się bardziej narażeni na takie zagrożenie – w zdecydowanej większości (70%) odpowiedzieli, że nie. Obawę przed doświadczeniem cyberprzestępstwa wyraziło 24% osób, w tym zaledwie 5% zdecydowaną.

Wzrost popularności zakupów online w czasie pandemii jest równoznaczny ze wzrostem liczby osób, które stają się potencjalnie narażone na oszustwo. Na takie zagrożenie dla konsumentów wskazał m.in. prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów Tomasz Chróstny, wskazując, iż okres pandemii „To [...] czas, w którym w sposób szczególnie uaktywniają się oszuści”⁶⁰. W grupie objętej badaniem tylko jedna osoba podczas pandemii padła ofiarą oszustwa przy sprzedaży internetowej. Respondent zaznaczył, że była to sytuacja pojedyncza i wiązała się z utratą nieznacznej ilości pieniędzy. Pięć osób nie potrafiło określić, czy doświadczyło takiego zdarzenia. Jeden z respondentów wskazał na problem z zamówieniem internetowym realizowanym ze Stanów Zjednoczonych, polegający na niedostarczeniu produktów, natomiast niekoniecznie równoznaczny z oszustwem. Hipoteza zakładająca wzrost oszustw internetowych nie sprawdziła się w badanej grupie, należy jednak mieć na uwadze ograniczenia związane z doбором i charakterem próby badawczej.

Z raportu CERT Orange Polska za 2020 r., a więc dotyczącego czasu pandemii, wynika, że phishing, czyli metoda oszustwa, w której przestępca podszywa się pod inną osobę bądź instytucję w celu wyłudzenia za pośrednictwem Internetu poufnych danych, zainfekowania komputera szkodliwym oprogramowaniem lub nakłonienia ofiary do określonych działań⁶¹, był najczęstszą formą ataku na ofiary indywidualne. Wśród narzędzi wykorzystywanych przez oszustów znalazły się wiadomości SMS, e-maile oraz wiadomości wysyłane w komunikatorach. Zaobserwowano, że przestępcy, korzystając z popularności dokonywanych przez osoby prywatne transakcji online dopuszczali się prób wyłudzeń wrażliwych danych, podszywając się pod różne firmy kurierskie. Kolejnymi formami naruszeń były fałszywe faktury wysyłane do klientów firm, a także wiadomości nakłaniające do udziału w promocjach i konkursach, sugerujące możliwość zdobycia atrakcyjnych nagród⁶².

57 *Barometr cyberbezpieczeństwa. COVID-19 przyspiesza cyfryzację firm*, <https://home.kpmg/pl/pl/home/media/press-releases/2021/03/media-press-barometr-cyberbezpieczenstwa-covid-19-przyspiesza-cyfryzacje-firm.html> [dostęp: 11.11.2021].

58 *Przemoc a koronawirus. Jak i dlaczego pandemia wywołała lawinę agresji?*, <https://stopuzaleznieniom.pl/artykuly/przemoc-w-rodzinie/przemoc-a-koronawirus-jak-i-dlaczego-pandemia-wywolala-lawine-agresji/> [dostęp: 24.08.2021].

59 D. Bek, O. Sitarz, A. Jaworska-Wieloch, *Gdy azyl staje się więzieniem – przeciwdziałanie przemocy domowej w warunkach kwarantanny i izolacji*, „Forum Polityki Kryminalnej” 2021, t. 1, s. 1-31, <https://www.doi.org/10.31261/FPK.2021.01.06> [dostęp: 26.08.2021].

60 Wypowiedź Prezesa UOKiK Tomasza Chróstnego, <https://vimeo.com/uokik/download/402854024/5a0794c1c3> [dostęp: 27.08.2021].

61 *Phishing*, <https://bezpieczymiesiac.pl/bm/baza-wiedzy/654,Phishing.html> [dostęp: 24.08.2021].

62 Raport CERT Orange Polska za 2020, <https://cert.orange.pl/pobierz-raport/19/1> [dostęp: 29.08.2021].

Oporając się na zebranych w badaniu rezultatach, należałoby uznać, że ofiarami phishingu stało się 7% respondentów. W grupie tej cztery osoby wskazały, że były to sytuacje pojedyncze, dwie doświadczyły phishingu dwukrotnie, jedna zaś kilkakrotnie. W swoich wypowiedziach respondenci podzielili się opisami sytuacji stania się ofiarą kradzieży kont na portalach społecznościowych i próby wyłudzenia pieniędzy za ich pomocą („Byłam ofiarą raz, kiedy przejęto dostęp do moich portali społecznościowych celem wyłudzenia pieniędzy od znajomych”) oraz przypadków otrzymywania SMS-ów, w których oszuści podszywali się pod firmy kurierskie oraz serwisy ogłoszeniowe („Kilka razy dostałam SMS-y podszywające się pod firmy takie jak OLX, InPost”). Doświadczenia respondentów objęły zatem również te sytuacje, które w raporcie CERT Orange Polska wskazano jako najpopularniejsze zagrożenia, na które narażone są osoby prywatne podczas korzystania z sieci Internet. Warto także podkreślić, że respondentów, którzy stwierdzili w badaniu, że podczas pandemii padli ofiarą oszustwa przy sprzedaży internetowej i/lub phishingu zapytano, czy fakt ten został zgłoszony na policję. Żadna z dziewięciu osób, które uznały, że padły ofiarą cyberprzestępstwa, nie zgłosiła tego zdarzenia policji.

Respondenci zostali także zapytani o to, czy w związku z częstszym korzystaniem z Internetu podczas pandemii stosują dodatkowe rozwiązania mające na celu ochronę przed zagrożeniami internetowymi. Na tak postawione pytanie badani w zdecydowanej większości odpowiedzieli, że nie (85%). Tylko dziewięć osób z grupy objętej badaniem (8%) zadeklarowało wprowadzenie dodatkowych zabezpieczeń. Najczęściej stosowanym rozwiązaniem okazały się programy antywirusowe, również płatne, a następnie blokery reklam. Studenci objęci badaniem wskazali także na działania mające na celu ochronę posiadanych w Internecie kont, takie jak weryfikacja dwuetapowa oraz stosowanie silniejszych haseł i niezapisywanie ich w przeglądarce.

Bezpieczeństwo danych osobowych a aplikacje rządowe

Wzmocniona aktywność społeczna w przestrzeni wirtualnej wynikała także z konieczności stosowania specjalnych, uruchomionych w okresie pandemii aplikacji internetowych, wprowadzonych przez polskie władze.

Pojawienie się rządowej aplikacji ProteGO Safe mającej być jednym z narzędzi służących ograniczaniu rozprzestrzeniania się koronawirusa wywołało wśród wielu osób, m.in. z branży informatycznej, obawy dotyczące bezpieczeństwa dla użytkowników⁶³. Zarzuty wobec aplikacji stanowczo odpiął ówczesny minister cyfryzacji Marek Zagórski⁶⁴. Rząd zapewniał o bezpieczeństwie również w odniesieniu do już wcześniej wprowadzonej aplikacji mObywatel, przechowującej cyfrowe dokumenty zawierające dane z m.in. dowodu osobistego⁶⁵. Przechowywanie danych w telefonie może jednak u niektórych osób budzić wątpliwości co do właściwego ich zabezpieczenia.

Studentów objętych badaniem zapytano o ich odczucia związane z korzystaniem z aplikacji rządowych takich jak ProteGO Safe oraz mObywatel. Trzydzieści osiem osób (44%) stwierdziło, że używaniu przez nich wskazanych aplikacji towarzyszy bądź towarzyszyło poczucie, że ich bezpieczeństwo w kontekście ochrony danych osobowych jest zapewnione, w tym jednak zaledwie pięć osób uznało, że aplikacje te są w omawianym kontekście zdecydowanie bezpieczne (6%). Osiemnastu respondentów (21%) odpowiedziało, że nie sądzi, żeby aplikacje te gwarantowały bezpieczeństwo. Trzydziestu jeden badanych (35%) przyznało, że trudno udzielić im odpowiedzi na to pytanie.

Przemoc domowa podczas pandemii

Kolejnym istotnym obszarem badań była ocena możliwego wpływu pandemii na ryzyko pokrzywdzenia przemocą domową. W związku z powyższym, respondentów zapytano, czy uważają, że negatywne emocje

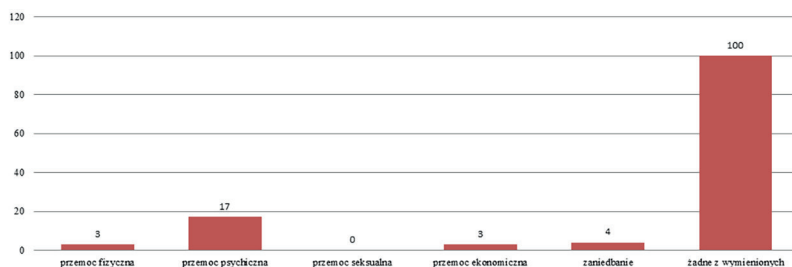
63 A. Obem, *ProteGO Safe: instalować czy nie?*, <https://panoptykon.org/czy-instalowac-protego-safe> [dostęp: 7.09.2021].

64 Minister Cyfryzacji: Zarzuty wobec aplikacji ProteGo Safe są całkowicie nieuzasadnione [Wywiad], <https://www.cyberdefence24.pl/minister-cyfryzacji-zarzuty-wobec-aplikacji-protego-safe-sa-calkowicie-nieuzasadnione-wywiad> [dostęp: 7.09.2021].

65 *Tożsamość*, <https://www.gov.pl/web/mobywatel/mtozsamosc> [dostęp: 7.09.2021].

związane z pandemią, np. stres, mogą stanowić przyczynę przemocy w rodzinie. Zdecydowana większość studentów objętych badaniem (87%) uznała, że tak, w tym aż 47% było o tym zdecydowanie przekonanych. 11% osób badanych stwierdziło, że trudno im udzielić odpowiedzi na tak postawione pytanie. Odpowiedzi przeczącej udzieliły zaledwie dwie osoby.

Wykres 6. Czy podczas pandemii doświadczył/a Pan(i) ze strony domowników, któregoś z poniższych zachowań?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie odpowiedzi uzyskanych w badaniu.

Uwzględniając uzyskane rezultaty, wskazać należy, że w grupie objętej badaniem, zdecydowana większość respondentów nie doświadczyła podczas pandemii żadnego rodzaju przemocy. W grupie, która doświadczyła przemocy – najczęstszym rodzajem przemocy była przemoc psychiczna, na którą wskazało 17 osób (jedna z nich udzieliła również odpowiedzi sprzecznej: „żadne z powyższych”, a zatem faktyczna liczba respondentów pokrzywdzonych przemocą psychiczną wynosi 16 lub 17). Rzadziej doświadczanymi rodzajami przemocy było zaniedbanie (4 osoby), przemoc fizyczna i ekonomiczna (po 3 osoby). Przemocy seksualnej nie doświadczył żaden z respondentów. Wśród osób pokrzywdzonych przemocą psychiczną dwie doświadczyły również przemocy fizycznej, ekonomicznej i zaniedbania. Trzech respondentów dotkniętych było równocześnie dwoma rodzajami przemocy. Były to połączenie przemocy psychicznej i ekonomicznej, psychicznej i fizycznej oraz psychicznej i zaniedbania. Jeden z badanych doświadczył zaniedbania, któremu nie towarzyszył żaden inny rodzaj przemocy. Ogółem podczas pandemii wśród osób objętych badaniem pokrzywdzonych przemocą domową było 17 albo 18 studentów.

Wpływ pandemii na nasilenie przemocy

Escalacja przemocy domowej w czasie pandemii COVID-19 jest realnym zagrożeniem dla osób, które już w okresie przed pandemią były ofiarami przemocy. Restrykcje wynikające z pandemii, przede wszystkim przymusowa izolacja domowa, znacząco ograniczyły ofiarom przemocy możliwość opuszczania zajmowanego ze sprawcą domu, a więc chwilowej „ucieczki” od problemu. Analizując potencjalny wzrost przemocy w okresie pandemii, należy wziąć pod uwagę także wszelkie trudności i problemy (np. brak stabilności ekonomicznej⁶⁶), jakie pojawiły się wraz z pandemią, mogące implikować negatywne emocje (lęk, stres, frustracja itp.), które to z kolei mogą prowadzić do podwyższonej agresji⁶⁷. Warto również zwrócić uwagę na czasowo ograniczone ze względu na pandemię możliwości w zakresie interwencji służb w sytuacji wystąpienia przemocy. Jest to związane z obciążeniem tych służb nowymi zadaniami, takimi jak m.in. kontrola osób przebywających na kwarantannie⁶⁸. Oszacowanie skali zjawiska przemocy jest trudne, należy pamiętać,

66 Polski rynek pracy w dobie pandemii. Rozmowa z dr E. Ignaciuk z Wydziału Ekonomicznego UG, <https://ug.edu.pl/news/pl/971/polski-rynek-pracy-w-dobie-pandemii-rozmowa-z-dr-e-ignaciuk-z-wydzialu-ekonomicznego-ug> [dostęp: 7.09.2021].

67 A. Janicka, *O agresji, która bierze się z lęku*, <https://naszawtymglowa.pl/o-agresji-ktora-bierze-sie-z-leku/> [dostęp: 7.09.2021].

68 *Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”*, Renata Durda, *o zjawisku przemocy w trakcie pandemii*,

że wskaźniki nierzadko nie odzwierciedlają realnej skali problemu, a ta reguła jest być może jeszcze bardziej widoczna w czasie pandemii⁶⁹.

Studenci objęci badaniem zostali zapytani, czy od początku pandemii doszło do nasilenia przemocy wobec nich. Stało się tak w przypadku siedmiu respondentów (6%). Nasilenia przemocy nie doświadczyło trzydziestu dziewięciu badanych (34%), w tym aż trzydziestu jeden zdecydowanie nie (27%). Cztery osoby stwierdziły, że trudno udzielić im odpowiedzi na tak postawione pytanie (3%). Warto zwrócić uwagę na fakt, że w pytaniu dotyczącym rodzajów przemocy 100 osób (85%) stwierdziło, że nie doświadcza żadnej przemocy, a w omawianym pytaniu, mimo możliwości odpowiedzi „nie dotyczy” (wskazanej przez 67 studentów objętych badaniem), łącznie aż pięćdziesięciu badanych (43%) wypowiedziało się w sposób sugerujący, że przemoc ich w jakimś stopniu dotyczy. Można zatem spekulować, co było przyczyną wskazanej rozbieżności. Wśród prawdopodobnych powodów można wymienić pośpiech bądź nieuwagę respondentów podczas wypełniania kwestionariusza, niechęć do bezpośredniego wskazania, że przemoc respondenta dotyczy, a być może niezrozumienie pytania, polegające na objęciu pojęciem przemocy szerszego niż faktyczne, spektrum działań. Nie można jednoznacznie stwierdzić przyczyny wyraźnego braku zgodności, można jednak przypuszczać, że złożyły się na nią różne, przytoczone wyżej czynniki, odmienne w odniesieniu do poszczególnych respondentów.

Z Raportu Kantar Polska dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z października 2019 r., z ogólnopolskiego badania obejmującego Polaków w wieku powyżej 18 lat, wynika, że większość osób dotkniętych przemocą nie szuka pomocy. Po pomoc zgłaszają się najczęściej osoby doświadczające przemocy ekonomicznej, fizycznej i psychicznej (od 31% do 24%). Osoby szukające wsparcia częściej zwracają się do rodziny, niż na policję bądź do innej instytucji lub organizacji udzielającej pomocy ofiarom przemocy. Jeżeli prośba o pomoc kierowana jest poza rodzinę, to w zdecydowanej większości na policję. Takich zgłoszeń dokonało 51% badanych doznających przemocy fizycznej, 44% psychicznej i wyraźnie mniej, bo 27% osób doświadczających przemocy ekonomicznej⁷⁰.

Spśród osób objętych badaniem, które doznały przemocy domowej podczas pandemii, tylko dwie odpowiedziały, że fakt ten został zgłoszony na policję bądź do innej instytucji lub organizacji udzielającej pomocy ofiarom przemocy. W przypadku 14 osób zdarzenie pozostało niezgłoszone. Jedna z 18 osób, które na podstawie pytania dotyczącego doświadczanych rodzajów przemocy uznać należałoby za pokrzywdzone przemocą, nie udzieliła odpowiedzi na pytanie na temat zgłoszenia, a jedna wskazała na odpowiedź „nie dotyczy” (co skłania do przypuszczenia, że respondent, który w przytaczanym pytaniu zaznaczył dwie sprzeczne odpowiedzi, przemocy nie doświadczał). Dwóch badanych, którzy podjęli decyzję o zgłoszeniu przemocy domowej, doświadczało łącznie przemocy psychicznej, fizycznej, ekonomicznej i zaniedbania. Osoby te zatem doznały kumulatywnie wszystkich trzech rodzajów przemocy wskazywanych w raporcie Kantar: te, które w największym stopniu skłaniają do poszukiwania pomocy oraz te, w sytuacji wystąpienia których, najczęściej angażowana jest policja.

Analizując wyniki wskazanego powyżej sondażu Kantar oraz badania studentów UW, można stwierdzić, że wśród studentów odsetek osób zgłaszających przemoc jest nieznacznie niższy. Należy jednak podkreślić, że badanie dotyczy ograniczonej liczby osób, co nie pozwala dokonywać bezpośrednich porównań. Niemniej warto rozważyć przymusową izolację domową jako potencjalny czynnik mogący ograniczać osobom dotkniętym przemocą możliwość zgłoszenia tego faktu. Przyczyny takiego stanu można upatrywać w zwiększonej kontroli sprawcy nad pokrzywdzonym wskutek stałego bądź znacznie dłuższego, niż przed pandemią, dzielenia wspólnej przestrzeni.

dla „Tygodnika Przegląd”, <https://www.niebieskalinia.pl/6878-renata-durda-o-zjawisku-przemocy-w-trakcie-pandemii-dla-tygodnika-przeglad> [dostęp: 7.09.2021].

69 A. Krzyżanowska, *Przemoc domowa – jakie są statystyki*, <https://www.rp.pl/prawo-karne/art568481-przemoc-domowa-jakie-sa-statystyki> [dostęp: 7.09.2021].

70 *Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie, Raport Kantar Polska dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej*, <https://static.im-g.pl/im/5/26198/m26198755,WYNIKI-BADANIA.pdf> [dostęp: 29.08.2021].

Podsumowanie

Niniejszy artykuł opiera się na analizie odpowiedzi studentów UW objętych badaniem ankietowym, realizowanym w okresie od 5 maja do 10 września 2021. Badanie miało na celu zobrazowanie możliwego wpływu pandemii COVID-19 na zdrowie psychiczne i fizyczne studentów oraz ich ocenę nowego, wprowadzonego z uwagi na pandemię modelu edukacji. Zawarte w kwestionariuszu badawczym pytania miały także na celu zbadanie stosunku studentów UW do obostrzeń wprowadzanych zarówno na uczelni, jak i w skali całego kraju sukcesywnie od 2020 r. Przeprowadzone badanie uwzględniało także analizę ryzyka pokrzywdzenia przestępczością (a zwłaszcza cyberprzestępczością) oraz przemocą, z uwagi na fakt, że oba te zjawiska mogły się nasilać w trakcie trwania pandemii.

Na podstawie zebranych rezultatów stwierdzić można, że zdecydowana większość, bo aż 66% ankietowanych, wskazała, że w ich życiu pod wpływem pandemii zaszło wiele zmian. W związku z przejściem na zdalny model pracy w większości instytucji oraz ograniczeniem kontaktów międzyludzkich ponad połowa ankietowanych przyznała, że odczuwała silne oznaki samotności i wskazała na prawdopodobieństwo przeniesienia tego problemu na trudności w komunikacji. Wśród respondentów objętych badaniem widocznym problemem okazał się zwiększony w czasie pandemii stres. Najczęściej występującymi problemami w zakresie kondycji fizycznej były z kolei problemy z koncentracją oraz bóle kręgosłupa, jednak nie brakowało także odpowiedzi wskazujących na inne trudności – m.in. problem z nadwagą, oddychaniem, chodzeniem i ogólną kondycją. Większość opisanych w raporcie problemów związanych ze zdrowiem psychicznym i fizycznym wynikała głównie ze zbyt dużej ilości czasu spędzanej przy komputerze, a zbyt małej ilości czasu poświęcanej na aktywność fizyczną i kontakty międzyludzkie.

Innym ważnym aspektem, który również był przedmiotem niniejszych badań, był ogólny stosunek studentów UW do edukacji zdalnej. Pomimo obaw o jakość tej formy nauczania, większość studentów oceniła samą zmianę, jak również przygotowanie wykładowców, pozytywnie. Fakt, że zajęcia zdalne powodowały mniej stresu wśród społeczności studenckiej, a formuła zajęć odpowiadała znacznej liczbie osób, nie przekonał jednak ankietowanych do tego, by opowiedzieć się za funkcjonowaniem uczelni w tym modelu w przyszłości.

Kolejnym ważnym problemem, który pojawił się na całym świecie w trakcie pandemii COVID-19, były odczucia ludzi i ich stosunek względem wprowadzanych przez władze obostrzeń. Jak pokazały zgromadzone w toku badania rezultaty, większość studentów UW, którzy wzięli udział w ankiecie, wierzyło w istnienie koronawirusa oraz nie kwestionowało faktu samej pandemii. Co ciekawe, także większość studentów – uczestników badania zaakceptowała konieczność wprowadzenia czasowych obostrzeń, w tym także takich, które mogłyby być postrzegane jako istotne dla tej grupy wiekowej (np. zamknięcie miejsc przeznaczonych do integracji i zabawy, takich jak np. kluby). Z najmniejszą aprobatą w objętej badaniem grupie spotkało się rozwiązanie zakładające wprowadzenie tzw. godzin dla seniorów oraz godziny policyjnej.

Ostatnim z analizowanych w badaniu obszarów było ryzyko wiktymizacji przestępstwem oraz przemocą w trakcie pandemii COVID-19. Zarówno cyberprzestępczość, jak i przemoc miały miejsce przed pandemią i zapewne też oba te zjawiska nie znikną wraz z jej końcem, jednak pandemia COVID-19, modyfikując model funkcjonowania człowieka, w tym sposób kształtowania relacji międzyludzkich, stanowić może dodatkowy czynnik ryzyka rozprzestrzeniania się lub nasilania przestępczości (a zwłaszcza cyberprzestępczości) oraz różnych form przemocy. I choć w grupie objętej badaniem zdecydowana większość respondentów zadeklarowała, że nie doświadczyła podczas pandemii żadnego rodzaju przemocy, nie wskazała także na wzrost poczucia zagrożenia cyberprzestępstwem, to jednak nie można pominąć tych odpowiedzi, które wskazały na zaistnienie obu tych problemów.

Artykuł poświęcony analizie wyników, zrealizowanego wśród studentów Uniwersytetu Warszawskiego badania ankietowego, można podsumować następującym stwierdzeniem: pandemia trwająca już prawie dwa lata wywołała istotne zmiany w życiu praktycznie każdej jednostki. Na poziomie społeczności studenckiej zmiany te są także zauważalne – i w znacznym stopniu wynikają lub wiążą się z nowym modelem edukacji,

zakładającym nauczanie zdalne. Nie wszystkie jednak zmiany zostały przez studentów UW ocenione negatywnie, a poziom akceptacji dla niektórych z wprowadzanych obostrzeń czy rozwiązań okazał się bardzo wysoki. Tym, co „łączy” studentów UW, mimo zróżnicowanych postaw i opinii, jest wspólna nadzieja i oczekiwanie na powrót do „normalności” – rozumianej jako powrót do modelu życia i studiowania sprzed pandemii, choć – co warto podkreślić – także wśród uczestników badania wyrażane były opinie wskazujące na pewne „plusy” pandemii (np. oszczędność czasu z uwagi na brak konieczności dojazdów na uczelnię, czy poszerzony dostęp do materiałów w postaci elektronicznej).

Warto wskazać również, że wszelkie badania wpływu pandemii COVID-19 na różne aspekty życia są niezwykle istotne i cenne z punktu widzenia zarówno świata nauki, ale także całego społeczeństwa. W Polsce, a także na świecie powstaje bardzo wiele publikacji analizujących wpływ pandemii na poszczególne sfery życia – warto wskazać chociażby ogólnopolskie badania dotyczące funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, prowadzone przez IWS⁷¹. W kontekście niniejszych badań istotne z kolei mogą być badania prowadzone wśród studentów w innych częściach Polski i świata. Prowadzone przez Niezależne Zrzeszenie Studentów na początku pandemii (marzec–kwiecień 2020) badania wskazały na istotne problemy studentów w związku z zamknięciem domów studenckich, utrudnionym kontaktem z władzami uczelni, zamknięciem dziekanatów, brakiem prowadzenia niektórych zajęć w formule online, brakiem potrzebnych sprzętów czy utrudnionym dostępem do bibliotek⁷². Inne badania prowadzone wśród studentów kierunków lekarskich z całej Polski ujawniły z kolei znaczne obniżenie motywacji do nauki wśród badanej grupy studentów⁷³. Z kolei badania prowadzone w Indonezji wykazały zwiększony poziom lęku i stresu wśród studentów, spowodowany pandemią COVID-19⁷⁴. Problemy studentów w związku z pandemią zmieniają się w czasie – bowiem zarówno sami studenci, jak i organy uczelni wyższych przystosowują się do sytuacji i ograniczeń spowodowanych wirusem COVID-19. Należy więc monitorować pojawiające się zmiany oraz stan, zarówno psychiczny, jak i fizyczny studentów. Dlatego tak ważne zdają się podobne badania, które obrazują zmieniającą się sytuację studentów w dobie pandemii COVID-19 w Polsce, jak i na całym świecie.

BIBLIOGRAFIA:

- Bek D., Sitarz O., Jaworska-Wieloch A., *Gdy azyl staje się więzieniem – przeciwdziałanie przemocy domowej w warunkach kwarantanny i izolacji*, „Forum Polityki Kryminalnej” 2021, t. 1, s. 1-31, <https://www.doi.org/10.31261/FPK.2021.01.06> [dostęp: 26.08.2021].
- Duszyński J., Afelt A., Ochab-Marcinek A., Owczuk R., Pyrc K., Rosińska M., Rychard A., Smiatacz T., *Zrozumieć COVID*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2020.
- Dybiec J., Tarkowski B., Krzemińska J., Szlagor M., Zalewska-Janowska A., *Wpływ pandemii COVID-19 na poziom motywacji do nauki u studentów kierunku lekarskiego w Polsce*, „Forum Dermatologicum” 2021, nr 7(4), s. 91-99.
- Ostaszewski P., Klimczak J., Włodarczyk-Madejska J., *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii COVID-19*, IWS, Warszawa 2021.
- Pyżalski J., *Zdrowie psychiczne i dobrostan młodych ludzi w czasie pandemii COVID-19 – przegląd najistotniejszych problemów*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2021, t. 20, nr 2, s. 92-115, <https://dziekokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/download/804/653> [dostęp: 30.06.2022].
- Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 1995.

71 P. Ostaszewski, J. Klimczak, J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępczość i wymiar sprawiedliwości w pierwszym roku pandemii COVID-19*, IWS, Warszawa 2021.

72 *Sytuacja studentów w czasie epidemii koronawirusa*, https://nzs.org.pl/wp-content/uploads/2020/04/NZS_Sytuacja-studentow_w-czasie_epidemii_koronawirusa.pdf [dostęp: 7.02.2022].

73 J. Dybiec, B. Tarkowski, J. Krzemińska, M. Szlagor, A. Zalewska-Janowska, *Wpływ pandemii COVID-19 na poziom motywacji do nauki u studentów kierunku lekarskiego w Polsce*, „Forum Dermatologicum” 2021, nr 7(4), s. 91-99.

74 A. Pragholapati, *COVID-19 impact on students*, <https://edarxiv.org/895ed> [dostęp: 7.02.2022].

NETOGRAFIA:

- Augustynowicz E., Stefanoff P., *Mity na temat szczepionek przeciw COVID-19*, <https://szczepienia.pzh.gov.pl/wszystko-oszczepieniach/popularne-mity-temat-szczepionek/> [dostęp: 24.08.2021].
- Barometr cyberbezpieczeństwa. COVID-19 przyspiesza cyfryzację firm*, <https://home.kpmg/pl/pl/home/media/pressreleases/2021/03/media-press-barometr-cyberbezpieczenstwa-covid-19-przyspiesza-cyfryzacje-firm.html> [dostęp: 11.11.2021].
- Coronavirus*, <https://covid19.who.int/> [dostęp: 5.10.2021].
- COVID-19 i prawa człowieka*, <https://amnesty.org.pl/covid-19-i-prawa-czlowieka/> [dostęp: 24.08.2021].
- Czarnek: Jest szansa na stopniowy powrót do szkół po 29 listopada*, <https://edukacja.dziennik.pl/aktualnosci/artykuly/8005579,przemyslaw-czarnek-szkola-edukacja-powrot-koronawirus-pandemia.html> [dostęp: 11.11.2021].
- Doktor Michał Sutkowski i doktor Paweł Grzesiowski o liczbie zakażeń i szczepieniach.*, <https://tvn24.pl/polska/koronawirus-w-polsce-doktor-michal-sutkowski-i-doktor-pawel-grzesiowski-o-czwartek-faliejepidemicovid-19-5404116> [dostęp: 7.09.2021].
- Fakty i liczby*, <https://www.uw.edu.pl/universytet/fakty-i-liczby/> [dostęp: 19.09.2021].
- Heitzman J., *Wpływ pandemii COVID-19 na zdrowie psychiczne*, http://www.psychiatriapolska.pl/187___198.html [dostęp: 11.11.2021].
- Interim Briefing Note Addressing mental health and psychosocial aspects of COVID-19 outbreak*, v. 1.5, <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings/interimbrieing-note-addressing-mental-health-and-psychosocial-aspects-covid-19-outbreak> [dostęp: 11.11.2021].
- Janicka A., *O agresji, która bierze się z lęku*, <https://naszawtymglowa.pl/o-agresji-ktora-bierze-sie-z-leku/> [dostęp: 7.09.2021].
- Koronawirus w Polsce. Nowe przypadki zakażenia i śmierci – 7 września*, <https://tvn24.pl/polska/koronawirus-w-polsce-noweprzypadki-zakazenia-i-smierci-7-wrzesnia-5403011> [dostęp: 7.09.2021].
- Krzyżanowska A., *Przemoc domowa – jakie są statystyki*, <https://www.rp.pl/prawo-karne/art568481-przemoc-domowa-jakies-a-statystyki> [dostęp: 7.09.2021].
- M.W., *Koronawirus (COVID-19) – najnowsze informacje*, <https://www.mp.pl/pacjent/choroby-zakazne/koronawirus/koronawirus-warto-wiedziec/225676,koronawirus-najnowsze-informacje> [dostęp: 7.09.2021].
- Mazur-Puchała A., *Niepożądane odczyny poszczepienne w Polsce. Ile zgonów?*, <https://www.medonet.pl/poro-zmawiajmyoszczepionce,niepozadane-odczyny-poszczepienne-w-polsce-ile-zgonow,artykul,51508012.html> [dostęp: 24.08.2021].
- Minister Cyfryzacji: Zarzuty wobec aplikacji ProteGo Safe są całkowicie nieuzasadnione* [Wywiad], <https://www.cyberdefence24.pl/minister-cyfryzacji-zarzuty-wobec-aplikacji-protego-safe-sa-calkowicie-nieuzasadnione-wywiad> [dostęp: 7.09.2021].
- Nowa normalność: etapy znoszenia ograniczeń związanych z COVID-19*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/nowa-normalnoscetapy> [dostęp: 21.07.2021].
- Nycz M., *Niedzielski: Apogeu IV fali w listopadzie lub grudniu. Może być nawet 40 tys. zakażeń*, https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-koronawirus-z-chin/polska/news-niedzielski-apogeu-iv-fali-w-listopadzie-lub-grudniu-moze-b-nId,5554863#crp_state=1 [dostęp: 11.11.2021].
- O kształceniu w przyszłym roku akademickim*, <https://www.uw.edu.pl/o-ksztalceniu-w-przyszlym-roku-akademickim/> [dostęp: 7.09.2021].
- Obem A., *ProteGO Safe: instalować czy nie?*, <https://panoptykon.org/czy-instalowac-protego-safe> [dostęp: 7.09.2021].

- Odmrażanie gospodarki. Jest kalendarz luzowania obostrzeń*, <https://forsal.pl/gospodarka/aktualnosci/artykuly/8151607,luzowanie-obostrzen-plan-kalendarz-odmrazania-gospodarki.html> [dostęp: 7.09.2021].
- Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie, Raport Kantar Polska dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej*, <https://static.im-g.pl/im/5/26198/m26198755,WYNIKI-BADANIA.pdf> [dostęp: 29.08.2021].
- Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, Renata Durda, o zjawisku przemocy w trakcie pandemii, dla „Tygodnika Przegląd”*, <https://www.niebieskalinia.pl/6878-renata-durda-o-zjawisku-przemocy-w-trakcie-pandemii-dlatygodnika-przeglad> [dostęp: 7.09.2021].
- Phishing*, <https://bezpiecznymiesiac.pl/bm/baza-wiedzy/654,Phishing.html> [dostęp: 24.08.2021].
- Pierwszy przypadek koronawirusa w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce> [dostęp: 28.07.2021].
- Poland Situation*, <https://covid19.who.int/region/euro/country/pl> [dostęp: 5.10.2021].
- Polski rynek pracy w dobie pandemii. Rozmowa z dr E. Ignaciuk z Wydziału Ekonomicznego UG*, <https://ug.edu.pl/news/pl/971/polski-rynek-pracy-w-dobie-pandemii-rozmowa-z-dr-e-ignaciuk-z-wydzialu-ekonomicznego-ug> [dostęp: 7.09.2021].
- Pragholapati A., *COVID-19 impact on students*, <https://edarxiv.org/895ed> [dostęp: 7.02.2022].
- Przemoc a koronawirus. Jak i dlaczego pandemia wywołała lawinę agresji?*, <https://stopuzaleznieniom.pl/artykuly/przemoc-w-rodzinie/przemoc-a-koronawirus-jak-i-dlaczego-pandemia-wywolala-lawine-agresji/> [dostęp: 24.08.2021].
- Raport CERT Orange Polska za 2020, <https://cert.orange.pl/pobierz-raport/19/1> [dostęp: 29.08.2021].
- Ritchie H., Mathieu E., Rodés-Guirao L., Appel C., Giattino C., Ortiz-Ospina E., Hasell J., Macdonald B., Beltekian D., Roser M., *Coronavirus (COVID-19) Cases*, <https://ourworldindata.org/covid-cases> [dostęp: 30.07.2021].
- Sytuacja studentów w czasie epidemii koronawirusa*, https://nzs.org.pl/wp-content/uploads/2020/04/NZS_Sytuacjastudentow_w-czasie_epidemii_koronawirusa.pdf [dostęp: 7.02.2022].
- Szczepionki przeciwko COVID-19. Walka z fałszywymi informacjami*, <https://www.gov.pl/web/szczepimysie/dementujemynieprawdziwe-informacje> [dostęp: 24.08.2021].
- Tożsamość*, <https://www.gov.pl/web/mobywatel/mtozsamosc> [dostęp: 7.09.2021].
- UW grożą uczelni pozwem. Chodzi o czesne w czasie zdalnych zajęć*, <https://www.rp.pl/prawo-dla-ciebie/art516781-studenciuw-groza-uczelni-pozwem-chodzi-o-czesne-w-czasie-zdalnych-zajec> [dostęp: 7.09.2021].
- Wypowiedź Prezesa UOKiK Tomasza Chróstnego, <https://vimeo.com/uokik/download/402854024/5a0794c1c3> [dostęp: 27.08.2021].
- Zasady profilaktyki przeciw COVID-19 i kolejne powiaty w strefie czerwonej*, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/nowe-zasadyprofilaktyki-przeciw-covid-19> [dostęp: 30.07.2021].
- Zdrowie psychiczne i funkcjonowanie psychospołeczne podczas pandemii COVID-19*, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331808/WHO-2019-nCoV-MentalHealth-2020.1-pol.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [dostęp: 11.11.2021].

AKTY PRAWA

- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 491.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 491.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 października 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 1758.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 października 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 1871.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 grudnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 2132.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2020, poz. 2316.

Akty normatywne wewnętrzne

Zarządzenie nr 50 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 10 marca 2020 r. w sprawie zapobiegania rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19 wśród społeczności Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor UW” 2020, poz. 123.

Zarządzenie nr 57 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 17 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia obowiązku pracy na terenie uczelni w związku z zapobieganiem rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19, „Monitor UW” 2020, poz. 136.

Zarządzenie nr 59 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 23 marca 2020 r. w sprawie obniżenia opłat za zakwaterowanie w obiektach Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor UW” 2020, poz. 139.

Zarządzenie nr 67 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 3 kwietnia 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań związanych z obiegiem i kontrolą dokumentów finansowych na Uniwersytecie Warszawskim w czasie trwania epidemii COVID-19, „Monitor UW” 2020, poz. 151.

Zarządzenie nr 85 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 6 maja 2020 r. w sprawie zmiany zarządzenia nr 50 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 10 marca 2020 r. w sprawie zapobiegania rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19 wśród społeczności Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor UW” 2020, poz. 189.

Zarządzenie nr 97 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 18 maja 2020 r. w sprawie zmiany zarządzenia nr 50 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 10 marca 2020 r. w sprawie zapobiegania rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19 wśród społeczności Uniwersytetu Warszawskiego, „Monitor UW” 2020, poz. 205.

Zarządzenie nr 105 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 21 maja 2020 r. w sprawie zagrożenia zakażeniami wirusem SARS-CoV-2, „Monitor UW” 2020, poz. 236.

Zarządzenie nr 125 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 15 czerwca 2020 r. w sprawie zmiany zarządzenia nr 105 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 21 maja 2020 r. w sprawie zagrożenia zakażeniami wirusem SARS-CoV-2, „Monitor UW” 2020, poz. 263.

Zarządzenie nr 206 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 7 września 2020 r. w sprawie organizacji kształcenia w semestrze zimowym roku akademickiego 2020/2021, „Monitor UW” 2020, poz. 385.

Zarządzenie nr 233 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 16 października 2020 r. w sprawie zmiany zarządzenia nr 217 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 29 września 2020 r. w sprawie funkcjonowania Uniwersytetu Warszawskiego w okresie stanu epidemii, ogłoszonego w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2, „Monitor UW” 2020, poz. 426.

Zarządzenie nr 47 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 19 marca 2021 r. w sprawie zmiany Zarządzenia nr 217 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 29 września 2020 r. w sprawie funkcjonowania Uniwersytetu Warszawskiego w okresie stanu epidemii ogłoszonego w związku z zakażeniami wirusem SARS-CoV-2, „Monitor UW” 2021, poz. 64.

Zarządzenie nr 98 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 18 czerwca 2021 r. w sprawie funkcjonowania Uniwersytetu Warszawskiego w stanie epidemii COVID-19, „Monitor UW” 2021, poz. 172.

Zarządzenie nr 112 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 16 września 2021 r. w sprawie organizacji kształcenia w roku akademickim 2021/2022, „Monitor UW” 2021, poz. 223.

ORZECZNICTWO

Wyrok TK z 22 października 2020 r., K 1/20, Dz.U. 2021, poz. 175.